

Міністерство освіти і науки України
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Кафедра історії України і методики викладання історії

**ДИПЛОМНА РОБОТА
НА ЗДОБУТТЯ ПЕРШОГО (БАКАЛАВРСЬКОГО)
РІВНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

на тему

**«Військові формування Української
Держави Гетьмана Павла Скоропадського
(квітень–грудень 1918 р.)»**

студента IV курсу, групи СОІ-41

предметної спеціальності

014.03 Середня освіта (Історія)

Вексея Богдана Руслановича

Керівник:

Міщук Андрій Іванович

кандидат історичних наук, доцент

Рецензент:

Савчук Богдан Романович

кандидат історичних наук, асистент

Національна шкала: _____

Університетська шкала: _____

Оцінка ECTS: _____

Члени комісії: _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. Становлення Української Держави та військового потенціалу за гетьманату Павла Скоропадського.....	7
1.1 Утворення Української Держави та прихід до влади Павла Скоропадського.....	7
1.2 Формування армії: кадрові питання та військова підготовка.....	15
РОЗДІЛ 2. Підходи до формування громадянської та аксіологічної компетентності на прикладі Військових формувань Української Держави Павла Скоропадського.....	27
РОЗДІЛ 3. Методика вивчення Української Держави Гетьмана Павла Скоропадського в шкільному курсі історія України та виховної роботи.....	43
ВИСНОВКИ.....	58
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	61
ДОДАТКИ.....	71

ВСТУП

Актуальність дослідження. Аналіз створення військових формувань Української Держави Гетьмана Павла Скоропадського (квітень–грудень 1918 р.) дозволяє глибше зрозуміти державотворчі процеси цього короткотривалого, але доленосного періоду. Армія формувалася під тиском окупаційної політики Німеччини, що обмежувала самостійність у військовій сфері, та на тлі федеративних амбіцій союзу з небільшовицькою Росією, які підтримувалися кадетсько-октябристськими колами.

Незважаючи на ці зовнішні перепони, Скоропадський ініціював низку важливих заходів із формування регулярної боєздатної армії: залучив досвідчених генералів і офіцерів колишньої царської армії, які погодилися служити українській державності, заклав основи корпусної структури, тактичних підрозділів і навчальної системи. У цей період створено кадрову базу старшинського складу та запроваджено стандарти комплектування й озброєння, наближені до європейських практик.

Військові реформи гетьмана стали одними з перших спроб розгорнути незалежну українську армію, досвід якої згодом вплинув на подальші етапи розвитку Збройних Сил України. Отже, вивчення військових формувань 1918 р. є не лише важливим для військової історії, а й невід’ємною частиною розуміння загальної динаміки державотворення в Україні.

Такий аналіз також сприяє формуванню в учнів громадянської та аксіологічної компетентностей – усвідомлення власної відповідальності за майбутнє держави, критичного ставлення до історичних подій і ціннісного осмислення ролі армії у процесах державного становлення.

Об’єктом дослідження є процес державотворення та військового будівництва в період існування Української Держави Гетьмана Павла Скоропадського (квітень–грудень 1918 р.), а також громадянська та аксіологічна компетентності в ЗЗСО.

Предметом дослідження є організація, структура, функції, кадрове забезпечення та діяльність військових формувань Української Держави часів

Павла Скоропадського, а також педагогічні умови і методика формування громадянської та аксіологічної компетентностей учнів засобами вивчення теми у курсі історії України та в процесі виховної роботи.

Метою дослідження є комплексне вивчення та систематизація матеріалу з історії українського державотворення часів правління гетьмана Скоропадського в контексті формування українських військових формувань.

Для досягнення мети потрібно виконати наступні **завдання**:

- Проаналізувати роль Павла Петровича Скоропадського в українізації частин російської регулярної армії на Правобережжі України в 1917–1918 рр.;
- Розглянути безпекову складову як важливий елемент забезпечення незалежності Української Держави;
- Дослідити особливості створення військових формувань, їх структуру та кількісний склад;
- Визначити ефективні методи інтеграції історичного матеріалу про Українську Державу в процес формування ключових компетентностей здобувачів освіти;
- Охарактеризувати методику формування громадянської та аксіологічної компетентностей учнів під час вивчення теми, пов'язаної з військовими формуваннями Української Держави;
- Розробити й апробувати методичні прийоми і форми навчальної діяльності, спрямовані на активізацію пізнавального інтересу до подій періоду Гетьманату.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період 29. 04. – 14.12. 1918 р. Нижньою межею роботи є 29.04.1918 р. прихід до влади П. Скоропадського внаслідок повалення влади Центральної Ради, а верхньою межею є 14.12.1918 р. – припинення існування Української Держави гетьмана П. Скоропадського.

Хронологічний підхід дозволяє максимально точно розкрити основні етапи військового будівництва в період гетьманування Павла Скоропадського, визначити його внесок та окреслити його місце в національній військовій історії.

Територіальні межі дослідження охоплюють територію Української Держави (гетьманату) П. Скоропадського (Київська губернія, Чернігівська губернія, Харківська губернія, Подільська губернія, Полтавська губернія, Волинська губернія, Холмська губернія, Катеринославська губернія, Херсонська губернія, Поліська округа, Таврійська округа, велися перемовини про приєднання Криму, та перемовини про злуку з Кубанню).

Стан наукової розробки. При написанні дипломної роботи мною було використано ряд джерел. Серед головних мною використана праця Н. Папакіна «Павло Скоропадський і державотворчі процеси доби української революції 1917-1921 років» [25], «Спогади» П. Скоропадського [3; 4] та І. Степаненка «Формування комунікативно-прагматичної аксіологічної компетентності як фактор подолання ціннісних розколів в Україні: стратегічні орієнтири освіти для демократизації суспільства» [67]. Також в праці використанні доробки таких науковців як Л. Білоусова [48], М. Головань [50], О. Пометун [62; 63].

Методологічною основою курсової роботи є принцип об'єктивності та історизму. Принцип об'єктивності зумовлений неупередженим ставленням до наведених у роботі фактів і процесів, критичний аналіз можливих думок, що зустрічалися в процесі дослідження. Принцип історизму допоміг розглянути процес військового будівництва в контексті суспільно-політичних та етнонаціональних процесів Української Держави. Під час написання роботи важливу роль відіграв біографічний фактор, що передбачає дослідження історичних явищ і процесів через призму життя та діяльності видатних постатей нашої історії.

Робота написана з використанням історичного, логічного, порівняльного та структурно-системного методів.

Наукова новизна дипломної роботи полягає у всебічному комплексному аналізі процесу створення та функціонування збройних сил Української Держави в умовах складної політичної та військової ситуації початку 1918 року. Уперше систематично розглядаються кадрові, організаційні та тактичні аспекти формування армії гетьманату з урахуванням зовнішнього впливу німецько-

австрійської окупації та внутрішніх викликів державності. Особлива увага приділяється ролі професійних військових з колишньої царської армії у побудові регулярних військових підрозділів, а також впливу військових реформ Скоропадського на подальший розвиток української армії. Наукове дослідження інтегрує військову історію з аспектами формування громадянської та аксіологічної компетентності, що відкриває нові перспективи для методики викладання історії України та виховання патріотизму серед учнівської молоді. Таким чином, робота вносить важливий внесок у розуміння військової та державницької політики гетьманського періоду, розширюючи знання про історичні механізми консолідації української державності у критичний момент національного відродження.

Практичне значення даного дослідження полягає у покращенні якості історичної освіти через впровадження сучасних інтерактивних методів навчання, що сприяє глибшому розумінню державотворчих процесів та військового будівництва, вихованню патріотизму і громадянської свідомості у молоді, а також формуванню національної ідентичності. Матеріали дослідження можуть бути використані вчителями закладів загальної середньої освіти для підготовки та проведення уроків історії, інтегрованих курсів, виховних заходів, а також для розробки методичних рекомендацій і дидактичних матеріалів. Дослідження цієї теми є важливим джерелом знань для викладачів, істориків і військових фахівців, допомагаючи краще усвідомити особливості організації та діяльності армії Української Держави в умовах складних політичних і військових викликів того часу, що робить її актуальною і значущою для сучасного суспільства.

Структура дипломної роботи складається зі вступу, трьох розділів та 2 підрозділів у 1 розділі, висновків, списку використаної джерел (73 позицій), та додатків.

РОЗДІЛ 1. Становлення Української Держави та військового потенціалу за гетьманату Павла Скоропадського

1.1 Утворення Української Держави та прихід до влади Павла Скоропадського

Набуття Україною суверенітету стало однією з найвизначніших геополітичних подій XX століття, позначаючи формальний кінець Радянського Союзу і символізуючи зрушення світоглядного характеру, які вимагають нового теоретичного аналізу з урахуванням сучасних концепцій. Відновлення української самостійності та процес її створення повертають українців до їхніх державницьких звичаїв, до ідеї незалежної та єдиної України. Ця ідея протягом історії набувала різних виглядів, але в українській політико-правовій думці завжди підкреслювалася її неперервність та прагнення до самостійної і цілісної держави.

На початку XX століття українська політична та юридична думка пройшла шлях, який за звичайних умов займає десятиліття. Держава як ідея та як реальне втілення стала центром ідейних, політичних, і філософських розмежувань, угруповань, симпатій та антипатій. Суперечки початку XX століття мали різні напрямки розвитку та перспективи. Головні з них зосереджувалися на питанні державного суверенітету України, зіткненні федеративності та самостійництва, республіканської та монархічної тенденції у визначенні форми держави, а також розбіжностях між одноосібною та колективною владою. Додаткові конфлікти виникали між етнічними та соціальними ідеями, а також між ідеологіями традиціоналізму, соціалізму, націоналізму та більшовизму. Ці суперечності не лише відображають історію політичної та правової думки України, але й визначають стратегію розвитку держави у XXI столітті. Історичні епізоди боротьби ідей допомагають усвідомити об'єктивні й суб'єктивні аспекти розвитку сучасної української держави та суспільства, де вирішуються головні питання майбутнього. За таких обставин роль науки, що досліджує політичні та правові ідеї минулого, стає ще більш вагомим. Постать Павла Скоропадського є

інтегровальною ланкою у системі зв'язків між традиційною українською консервативною ідеєю, гетьманатом та сучасним гетьманським рухом, що зосереджується на соціальній діяльності прихильників українського консерватизму [45, с. 8].

Тривалий час фігура генерала П. П. Скоропадського розглядалася як явно «антирадянська», тим більше що генерал стояв біля початків «самостійного, націоналістичного» руху в Україні. Ким же був фактично генерал П. П. Скоропадський? Необхідно зазначити, що Павло Петрович фігура багато в чому несподівана. Будучи «корінним кавалергардом» (його батько Петро Іванович так само служив у складі Кавалергардського полку), він багато переконань переніс на навколишній світ, намагаючись поєднати свої «ментальні ілюзії» з суровою реальністю історичної дійсності [43, с. 614–615].

Потребує аналізу суспільно-політичної бази Гетьманату, опис тих політичних сил, які сприяли приходу до влади П. Скоропадського і на які він спирався під час свого правління. У контексті цього окремим об'єктом дослідження мають стати так звані “групи тиску” та “групи впливання”, які намагалися чинити тиск безпосередньо на гетьмана та на представників його урядів із метою просування власних або економічних, або політичних інтересів. Такий аналіз дозволить чітко визначити, на захисті інтересів яких суспільних і політичних груп стояв Гетьманат і наскільки вони впливали на напрями державної та урядової політики [19, с. 18].

Цікаво підкреслити, що під час російсько-японської кампанії П. П. Скоропадський служив в одній бригаді з П. Н. Врангелем. Вони досить тісно зійшлися. П. Н. Врангель дав такий психологічний портрет Павла Петровича: «Середнього зросту, гармонійно складений, блондин, з правильними рисами, завжди ретельно точно дотримується етикету, одягнений, Скоропадський зовнішнім виглядом своїм абсолютно не виокремлювався із загального середовища гвардійського кавалерійського офіцерства. Він прекрасно служив, був виконавцем, з рідкісною чесністю і великою працьовитістю. Дуже обережний, вмів мовчати, вихований, молодим офіцером був призначений

полковим ад'ютантом і довгий час обіймав цю роль. Начальники були їм дуже задоволені і охоче просували його по службі, але багато хто з колег його не любив. Йому дорікали в сухості й замкнутості. Згодом в ролі керівника, він проявив ті ж основні риси свого характеру: велику чесність, працездатність і наполегливість у досягненні визначеної мети» [26, с. 291].

Таким чином, П. П. Скоропадський вважався, як типовий гвардійський військовик, і війна, в цьому сенсі, послужила йому безцінну послугу. Павло Петрович повернувся до рідного полку 07.11.1905 р., а вже 09.12. того ж року імператор нагородив його флігель з ад'ютантським званням. Звернімося до початку 1917 р., коли генерал-лейтенант П. П. Скоропадський очолює 34-й армійський корпус особливої армії Південно-Західного фронту. До цього етапу часу він «мав авторитет одного з кращих генералів фронту» [34, с. 407].

Невдачі Росії в Першій світовій кампанії привели до повної переоцінки життєвих орієнтирів кавалергардом П. П. Скоропадським. Можна з упевненістю говорити про очевидний «психологічний злам» генерала. Кон'юнктура склалася так, що Скоропадський відразу став, за словами генерала В. Н. Воейкова, «щирим українцем». Наприкінці 1916 р. П. П. Скоропадський знаходиться перед серйозним вибором, на якій основі будувати подальшу кар'єру. Лютнева революція швидко прискорює хід цього рішення. Восени 1917 р. починається етап українізації окремих дивізій. На південно-західному фронті цей процес охоплює цілий корпус, і це був 34-й корпус, котрим керував Скоропадський. Корпус повільно підпадає під вплив пропаганди «генерального секретаря Петлюри» (4 березня 1917 р. в Києві на базі всіх соціалістичних партій і організацій була створена Центральна Рада у складі 815 чол.) [22, с. 78].

Симон Петлюра призначається військовим міністром України. Він розпочав діяльність з формування українських національних підрозділів гайдамаків і «вільних козаків». До осені 1917 р., за підтримки головнокомандувача Південно-Західним фронтом Володченко було створено близько 10 дивізій, так званих «українізованих підрозділів», у чому Петлюру підтримував Духонін.

Вже в цей період Павло Петрович зробив свій вибір, згадавши, що один з його прашурів був гетьманом України. А. І. Денікін викликав Павла Петровича до себе і вимагав закінчити українізацію ввірених йому з'єднань. Антон Іванович припускав, що Павло Скоропадський «покривив душею» коли заявив: «що про його діяльність склалася неправильна думка, ймовірно, по історичному минулому прізвища Скоропадських, що він істинно російська людина, гвардійський вояк і зовсім чужий самостійності; виконує тільки покладене на нього керівництвом доручення, котрому сам не співчуває... слідом за сим Скоропадський поїхав в Ставку, звідки штабу наказано було... сприяти якнайшвидшій Українізації 34-го корпусу» [17, с. 24].

До весни 1918 р. процес українізації просунувся так далеко, що набув незворотного характеру. Слід відзначити, що Павло Петрович постійно відчував тиск з боку українських націоналістів. У своїх спогадах він згадує про кілька розмов з поручиком Скрипчинським: «До мене приїхав один поручник, на прізвище Скрипчинський, український представник при штабі фронту, і пропонував мені, за згодою верховного головнокомандуючого Гутора, українізувати корпус ... Він відповів, що українізації сприяють зверху, бо це рух національний, а не виключно соціалістичний, а ще через те, що українська солдатська маса більш організована і більш здатна воювати» [43, с. 615].

Зрештою генерал П. П. Скоропадський фактично перейменував 34-й армійський корпус в 1-й Український, після чого був обраний отаманом. Ще в жовтні 1917 р. на з'їзді «Вільного козацтва» в Чигирині генерал був призначений главою у всіх формуваннях Центральної ради. За спогадами самого Скоропадського, вагомий вплив на роздуми, яким шляхом слід йти Україні і особисто йому, Скоропадському, спричинив поляк Ходкевич. Павло Петрович зазначав: «У розмові зі старшинами мені один з них, Поляк Ходкевич, висловив, що я мусив би прийняти участь в українськiм русі, що я міг би бути видатним українським діячем, Гетьманом навіть...» [17, с. 39].

29.04.1918, Павло Скоропадський на «з'їзді хліборобів» у приміщенні цирку в Києві був проголошений гетьманом України і обнародував створення

«Української держави» [46, с. 3–4]. Єдина держава, яка схвалила цю, по суті, створену німцями маріонеточну державу, була таке ж прогерманське «Всевелике Військо Донське» на чолі з отаманом генералом Петром Красновим. В спеціальній «грамоті» гетьман повернув приватну власність на фабрики і заводи, землю, запровадив військово польові суди, відновив діяльність поліції. На чолі губерній і повітів визначалися так звані старости з числа колишніх царських генералів, чиновників і поміщиків. Урядом «української держави» була оприлюднена Рада Міністрів, діяльність якого повністю регулювало германське командування. Уряд очолив голова Полтавської земської управи Ф. А. Лизогуб, а з листопада колишній член держав ради С. Н. Гербель.

«Українська держава» підтримувала пронімецько орієнтований «уряд» Донського козацтва посланця при гетьмані генерала Черячукіна. Збройні сили «Української держави» були репрезентовані:

1. Дивізією генерала Патієва (дислокація в Харкові).
2. Сердюцькою гвардійською дивізією.
3. Охоронними та прикордонними сотнями.
4. Першою Українською піхотною дивізією.
5. Самоорганізованими білогвардійськими підрозділами.

Показовим є той момент, що гетьман відхилився від участі в панахиді за останнім російським імператором, що відбувалася в Софійському соборі у Києві. За короткий проміжок свого гетьманства Павло Петрович зміг повністю зіпсувати репутацію «російської людини», так як на більшості своїх виступів Павло Петрович висловлював, за словами місцевих жителів, захват по приводу звільнення його батьківщини України від двохсотрічного гноблення її москалями» [21].

«Царювання» Скоропадського було стислим, вже 14.12.1918 р. він покинув «самостійну Україну» – він був скинутий Українським національним Союзом (створений у травні 1918 р., як Національний державний союз, так само підтримувався німцями) Винниченко і Всеукраїнським Союзом Земств Петлюри (які запровадили режим української директорії), і втік до Німеччини.

У столиці самостійної Української держави розпочалося формування дружин, які виступали під триколірним російським національним прапором. «Для зміцнення патріотичного піднесення офіцерства і захисту краю від вторгнення більшовиків до очікуваного приходу союзників я вирішив дати київським формуванням прапор доброї Армії», – так пояснював ці події генерал Денікін [34, с. 63].

Найчисленнішою була дружина генерала Льва Миколайовича Кирпичова, але і вона включала всього кількасот чоловік. Дружинники Кирпичова здійснювали охорону зовнішнього периметра Києва. Місто поділялося дружиною на 6 відділів, причому передбачалося, що вартуванням кожного відділу будуть нести 200 офіцерів. Сам Кирпичов в інтерв'ю наголошував, що його дружина є «громадською організацією» і має незначне спільного з гетьманською вартою та поліцією. Російським формуванням було дозволено носити російську форму і кокарди, в зв'язку з чим дружинників називали «білогвардійцями», ототожнюючи їх з денікінцями. По всьому місту були вивішені величезні афіші з написом: «Героєм можеш ти не бути, але добровольцем бути зобов'язаний» [8].

У листопаді 1918 р. в Германії відбулася демократична революція, німці почали відводити своїх людей з території України. В цих умовах П. П. Скоропадським було ухвалене рішення відмовитися від підтримки гасла «самостійності і незалежності (не залежності)» України. Слідом за цим, гетьман, який бачив себе одним з лідерів антибільшовицького руху в Росії, заявив про єдність Росії і готовність разом з Донською та Добровольчою арміями боротися проти «революційної інфекції» [3]. Павло Петрович пішов на зближення з «українським Національним союзом», але його лідери, що мали під своїм керівництвом близько 40 тис. осіб, вирішили, що вони цілком самостійно можуть захопити владу на Україні.

В результаті цього 13 листопада 1918 р. утворюється Українська директорія з п'яти «директорів» (Винниченко, Макаренко, Швець, Андрієвський, Петлюра). А 18 листопада 5-ти тисячна армія Директорії вирушила в похід на

Київ (ядром армії були Січові Стрільці Е. Коновальця, а також формування отаманів Григор'єва, Зеленого, Оскіло та ін.).

Цікаво відзначити, що з виступом зазначеного війська німецьке командування зрадило Павла Петровича і дало згоду на заміну П. П. Скоропадського С. Петлюрою і захоплення Києва. В. Н. Воєйков відзначав, що гетьман їздив на уклін до імператора Вільгельма, нагородив його званням «світлості» і стрічкою одного з прусських орлів. Ще до повернення глави самостійної України населення Києва було повідомлене про подробиці його перебування в гостях у німецького імператора завдяки поміщеним у вітринах на Хрещатику фотографіям, на яких можна було милуватися виразом обличчя Гетьмана на прийомах у колишнього ворога нашого сударя [7].

До того ж він був очевидним реліктом «старого режиму», одного командування кінною гвардією було цілком достатньо для політичної дискредитації. Віднині, П. П. Скоропадський був не потрібен німцям, які хотіли забезпечити собі міцний тил для «відходу», не потрібен він був нікому. Мабуть, і сам Павло Петрович отримав певні гарантії в обмін на свою «безкровну» втечу. Замість себе Павло Петрович залишив «типового гвардійця» графа В. Келлера, який колись командував Драгунським полком, і який, на відміну від Павла Петровича, свою Батьківщину, якій був відданий до кінця, не покинув і як вірний вже неіснуючому престолу від командування українськими військами відмовився, який зрадив його князя А. Н. Долгорукова, теж командира Кавалергардського полку [9].

До кінця першої декади грудня 1918 р. рух петлюрівців до Києва став уже незворотнім. Тим часом валився головний розрахунок Скоропадського на очікувану з дня на день допомогу Антанти. Французький віце-консул в Києві Е. Енно (так і не дістався в результаті до місця призначення), перебуваючи в Одесі, заспокоював киян і мешканців усього краю підбадьорливими телеграмами, обіцяючи швидке і своєчасне сприяння і покладаючи відповідальність за можливе кровопролиття «особисто на всіх лідерів партій і організацій незалежно

від їх політичного забарвлення, які прагнуть сіяти смуту або поширювати анархію» [7].

Однак більш реалістично дивилися на ситуацію київські обивателі, які почали масовий вихід з Києва до Одеси, під захист французького десанту. Здебільшого втекли з Гетьманського Києва якраз ті російські люди, які зовсім недавно намагалися знайти тут захист. Російські біженці кинулися тепер до Одеси, кінець Гетьманщини настав раптово. 13 грудня 1918 р. у Козятині було укладено угоду між німецьким командуванням і петлюрівцями. В обмін на безперешкодну евакуацію німці зобов'язалися не заважати вступу петлюрівців до Києва. Переговори французького віце-консула Мулена з Директорією були вже по суті безглузді. Київ залишився фактично беззахисний.

Ефективного опору дружинники надати петлюрівцям не змогли, стримувати наступ петлюрівців на Київ незабаром стало неможливо, загальна мобілізація населення також загалом провалилася; секретні донесення таємної поліції відзначали «слабку явку по мобілізації призваних осіб». Закликані відразу ж відправлялися за призначенням в «підлягаючі полки». Зведення таємної поліції відзначають, що за один день 12 грудня в палацовому районі Києва на облік було взято 356 осіб, але всього 142 людини було відправлено в частини, а 324 звільнено від служби. Кілька з цих 142 осіб дійшло до позицій – з'ясувати не представляється можливим. В інших районах картина була більш обнадійлива: так, наприклад, в Печерському районі за період з 9 по 12 грудня 1918 р. тільки в сердюцький полк було зараховано 201 чоловік. Особливість новоприбулих полягала в їх низьких бойових якостях, небажанні воювати і схильності до більшовицької, а особливо петлюрівської агітації [20].

Із впевненістю можна стверджувати, що австро-німецький військовий фактор відіграв головну роль у падінні Центральної Ради. Державний переворот в Україні під керівництвом німецько-австрійського командування розпочався фактично 25 квітня 1918 р., коли німецькі вояки зайняли усі стратегічні пункти Києва і приступили до виконання заходів за сигнальними лозунгами «Готувати» і «Здійснювати», розроблених напередодні [32, с. 10–11].

Можливо, загальна мобілізація навіть і такого негідного елементу могла б врятувати Гетьманський Київ, якби не проводилася в такому гарячковому поспіху, тим більше що, населення бачило безнадійність ситуації, Скоропадський зрікся 14 грудня 1918 р. від влади і, ймовірно, був вивезений під виглядом пораненого німецького офіцера в Берлін. «Зречення» гетьмана було складено в дуже емоційній манері «я, гетьман усієї України, протягом 7,5 місяців всі сили свої клав на те, щоб вивести країну з того тяжкого становища, в якому вона знаходиться. Бог не дав мені сил впоратися з цим завданням. Нині, зважаючи на обставини, керуючись виключно благом України, я від влади відмовляюся». Скоропадський залишав Київ з важким почуттям образи на людей, які за ним «не пішли», не розуміючи Павла Петровича, менше року тому «з такою довірливістю «пішов» на цю каторгу, вірячи, що мене (П. П. Скоропадського) зрозуміють». Не зрозуміли, і гетьман змушений був тікати з Києва. Скоропадський дожив до глибокої старості і трагічно загинув у квітні 1945 р., під час бомбардування американською авіацією станції Меттен в Баварії.

1.2 Формування армії: кадрові питання та військова підготовка

Постать відомого державного і суспільного діяча, гетьмана Павла Петровича Скоропадського (1873–1945 рр.) в вирішальний момент історії – в 1918 році, в період існування Української державності – не піддається однозначній оцінці. Серед сучасників було чимало і опонентів, і прихильників П. П. Скоропадського. Діячі української народної республіки (УНР) і Центральної Ради висловлювали в його адресовано чимало обвинувачень, більшовики трактували діяльність лідера як білогвардійський контрреволюційний переворот, маріонетковий режим, підтримуваний німецькими штиками, а прихильники гетьманської влади прагнули довести право на буття конституційної монархії на чолі з очільником.

В сучасній історіографії також існують різні інтерпретації і трактування режиму: наприклад, одні розглядають прихід лідера до влади як логічний етап національної революції, що ґрунтується на незвичайному сполученні

монархічних, республіканських та авторитарних принципів; інші кваліфікують режим як знаряддя відстоювання сторонніх інтересів – окупаційної адміністрації, і т. д. [27, с. 269].

Тим часом, варто зосередити увагу на ще один суттєвий момент, що стосується громадських настроїв на Україні (особливо в столиці) тієї пори, коли представники російської освіченої інтелігенції повинні були реагувати на прихильників «української ідеї», а прихильники останньої змушені були співмешкати/співпрацювати з росіянами, призначеними на високі пости. Дослідження взаємних уявлень і стереотипів в суспільній думці тієї епохи, коли відбувалося знищення старої і складання нової системи самоусвідомлення, представляється дуже цікавою темою. Хотілося б звернути погляд на те, як сприймав українську концепцію сам гетьман.

Спадкоємець одного з найвідоміших родів козацької держави, Скоропадський зробив військову службу, в 1916 році отримав звання генерал-лейтенанта російської армії. Як згадував Скоропадський, незважаючи на свою роботу в Петрограді, він постійно відчував свою причетність до українського народу. Він був знайомий з чернігівським земським провідником, співробітником архівної комісії, знавцем української історії П. Я. Дорошенка, літературним критиком і мистецтвознавцем В. П. Горленка, який активно співпрацював з «Київською старовиною», а також з етнографом і вихователем Я. П. Новицьким [2, с. 48].

«...Я постійно займався історією Малоросії, завжди пристрасно любив Україну не тільки як землю з огрядними полями, з прекрасним кліматом, але і зі славним історичним фоном, з людьми, вся ідеологія яких різниться від Російської...» – писав Скоропадський [33].

Підкреслюючи свою любов до Батьківщини, він відзначав і різницю між ним і українськими групами. Останні, по висловом Павла Скоропадського, люблячи Україну, ненавидять Росію. У Скоропадського ж цієї ворожнечі не було: «я люблю російську мову, українці її терпіти не можуть; принаймні, роблять вигляд, що не люблять її; я люблю середню Росію, Московщину – вони

знаходять, що ця країна огидна; я вірю у велике майбутнє Росії, якщо тільки вона перебудується на нових засадах... «під цими новими початками Скоропадський мав на увазі федеративний устрій» «де б всяка складова частина могла вільно розвиватися» [3, с. 48].

З іншого боку, нащадок старого гетьманського роду підкреслював «нестерпність» великоруських кіл на Україні. «Ці великороси абсолютно не розуміли духу українства, – стверджував Скоропадський. – Просте пояснення, що все це дурниця, що вигадали українство німці та австрійці заради ослаблення Росії, – невірно». Німці і австрійці тут ні до чого, хоча спілкування з Заходом і мало, на думку Скоропадського, велике значення для посилення української ідеї серед деяких кіл «просто люди зверталися до Львова, тому що ставлення до всього українському в цьому місті було вільно».

Згодом, продовжував Скоропадський, за це українство вхопилися і австрійський уряд, і німецький. Але він був переконаний, що «українство жило серед народу, а ці уряди лише сприяли його розвитку, тому думка великоросів, що українства немає, що воно штучно створено нашими колишніми ворогами, – невірно» [2, 48–49].

З огляду на специфіку позиції Скоропадського, стає цілком ясным, чому царський генерал взяв таку активну участь у динамічних подіях на Україні у 1917-1918 роках. Скоропадський, розмірковуючи про сформовану навесні 1918 року обстановку, прийшов до думки про те, що соціал-демократи і есери виявилися не здатні до керування країною.

На його думку, протистояти хаосу, що насувається, зможуть лише інші політичні сили: не соціалістичної спрямованості, але обов'язково демократичні, «сповідували українство».

Але українство, уточнював Скоропадський, не вкрай шовіністичного характеру, а «виразно стоячи на завданні розвитку української культури, не зачіпаючи і не виховуючи ненависть до всього російського».

Діяльність же Центральної Ради, вважав Скоропадський, «була спрямована до зовнішнього, до посилення українства, мало піклуючись про його внутрішній, серйозний культурний розвиток».

Свої принципи Скоропадський застосовував і при формуванні кадрів. Скоропадський говорив про недостатню кількість «дійсно культурних українців». «Українці всі говорять про те, що я користувався російськими силами для створення України, – писав Гетьман. – Та тому, що одними українськими силами не можна було створити нічого серйозного. Культурний клас українців – дуже нечисленний. Це і є бідою українського народу.

У той же час, відзначав Скоропадський, на Україні було багато людей, «які гаряче люблять Україну і бажають їй культурного розвитку, але залишаються росіянами по культурі, піклуючись про українську культуру, вони анітрохи не змінюють своєї російської сутності» [3, с. 361].

Взагалі до вузького українства у Скоропадського було особисте ставлення. Він вважав, що це «виключно продукт, привезений нам з Галичини», культура яку «цілком пересаджувати не має сенсу». Там, власне, і «культури немає», вважав Скоропадський – «на п'ять слів чотири польського та німецького походження». Водночас Скоропадський дуже поважав, за його власним заявленням, галичан за їх глибоку вірність батьківщині і за те, що вони «дійсно демократи», які розуміють, що «бути демократом – не означає діяти по-більшовицьки» [36].

Взагалі Скоропадський всіляко підкреслював різницю між «галицькою Україною і нашою». «Насправді, стверджував Гетьман, це «дві різні країни»: «вся культура, релігія, світогляд жителів абсолютно у них інші». Скоропадський не протиставляв українську культуру російській. Він був переконаний у важливості для українців працювати над «створенням своєї власної культури», не відриваючись від Росії в культурному відношенні. «При існуванні у нас і вільному розвитку російської та української культури ми можемо розквітнути – переконував Скоропадський читачів своїх «спогадів» – якщо ж ми тепер відмовимося від першої культури, ми будемо лише підстилкою для інших націй

і ніколи нічого великого створити не зуміємо». Російська наука, література, музика, Художня культура були плодом спільних зусиль великоросів і українців, вважав Скоропадський. Відмовлятися «від цього свого високого і хорошого для того, щоб взяти те убозтво, яке нам, українцям, так наївно люб'язно пропонують Галичани, просто смішно і немислимо». Не можна відмовлятися від російської культури, від Пушкіна і Гоголя, наполягав Гетьман, але одночасно з цим слід було працювати «над розвитком своєї власної, української».

Відповідно до вищенаведеними принципами Скоропадський вирішував і питання мовної стратегії. Він вважав, що державною мовою в Україні має бути українська, але нічого не мав проти того, «щоб з часом обидві мови, тобто російська та українська, були рівноправними». Боязнь деяких українців, що російська мова «затре» українську, стверджував Гетьман, «показує відсутність віри в Україну». Проте поки «положення з мовами стоїть так гостро», «Українська мова буде одна» [35].

Гетьманат П. П. Скоропадського вивчається вченими починаючи з 29 квітня 1918 р., тобто з моменту його виникнення. Незважаючи на це велика частина наукової, популяризаторської та мемуарної літератури з даної тематики ще не стала об'єктом всебічного історичного осмислення. Досі серед науковців-істориків немає згоди в визначенні суті та характеру подій, що відбувалися в Україні у зазначений період. Слід зазначити, що протягом десятиліть тривають дискусії про модель державного устрою, побудованої П. П. Скоропадським. Незважаючи на різноманітність думок з цього приводу, Гетьманат Скоропадського став ключовим етапом розвитку української державності. Це було природним процес реставрації давньоукраїнської державної традиції, в тому числі традицій українського парламентаризму. Серед праць очевидців Гетьманату цінна робота Д. Дорошенка [24].

Однак, оскільки автор очолював зовнішньополітичне міністерство Української держави, його свідчення були досить суб'єктивними. В. Кучабський і В. Липинський першими намагалися вчинити науковий розбір процесів побудови держави і дати оцінку діяльності уряду П. П. Скоропадського. Вони

висвітлюють основні підходи внутрішньої політики, при цьому дещо перебільшуючи її. У науковій літературі радянського періоду, починаючи з 1920-1930-х рр. закріплюється думка, що Гетьманське правління було ефемерним і трималося виключно за німецької підтримки. У другій половині 1950-х рр., незважаючи на певне потепління політичного життя, становище історичної науки не зазнало кардинальних змін. Однак в цей період починають з'являтися публікації, в яких хоча і упереджено, але все ж згадується правління П. П. Скоропадського. Дослідники того часу визначають гетьманську владу як буржуазну, що підтримує контакти з «контрреволюційним» керівництвом ЗУНР [28, с. 187–200]. А вже в Узагальнюючій «Історії Української РСР» йдеться про Гетьманат як про спробу відновлення «буржуазно-поміщицького монархізму за підтримки кадетських елементів Всеросійської буржуазії». Таким чином, відверте ігнорування історичних фактів, упереджене сприйняття історичних подій крізь призму нав'язаних ідеологічних стереотипів завадили появі в цей період змістовних досліджень з історії українського парламентаризму. В історіографії української діаспори склалася дещо інша наукова думка з приводу проблеми парламентаризму. У 1971 р. А. Юрченко видав велику працю узагальнюючого характеру – «російсько-українські відносини після 1917 р. у правовому аспекті» [38, с. 186–188].

У праці В. Дмитришина докладно проаналізовано невидані документи німецького генерала В. Гернера, який був ключовим представником німецького верховного керівництва в Україні в 1918 р. дослідник у своїй роботі висвітлює період після укладання Брестського миру, характеризує німецько-українські стосунки в лютому – квітні 1918 р., називає причини незавершеності побудови Української держави. Таким чином, історичні напрацювання вчених української діаспори, незважаючи на їх узагальнений характер, значно доповнили пласт розвідок, присвячених періоду правління П. П. Скоропадського. Основні напрямки української історіографії періоду національно-визвольних рухів і Гетьманату почали формуватися лише в другій частині 1990-х рр. монографічне дослідження В. Журавського є одним з рідкісних, що стосується сприйняття ідеї

представництва П. П. Скоропадським. У своїй науковій праці автор зазначає, що Гетьманський переворот, хоча і покінчив з діяльністю Центральної Ради, проте не перервав лінію українського парламентаризму, незважаючи на парадоксальність цього вислову [44, с. 79].

В дослідженні зроблено спробу пояснити логіку трансформації політичного режиму від Центральної Ради до Керівництва, чому Гетьманат став перехідним етапом. Автори пояснюють це бажанням створити сильну владу, яка була б спроможна вивести країну з безладдя і хаосу, які панували в той час, що П. П. Скоропадський прагнув втілити в традиційній для української державності формі. У період становлення сучасної вітчизняної історіографії виданий ряд оглядових праць, де вченими проаналізовано історіографічну базу і добірку джерел з проблем хроніки парламентаризму в рамках вивчення питань періоду Української Держави. Сюди слід віднести дослідження Л. Радченко, Ю. Прилепишевой, В. Гусєва і В. Капелюшного. Л. Радченко з'ясовує стан вивчення періоду гетьманського правління П. П. Скоропадського. Автор підтверджує існування змістовних фундаментальних праць, акцентує увагу на упередженості та тенденційності радянської історіографії [15, с 56].

Жорстка політика імперської адміністрації, спрямована проти будь-яких виявів національної культури і ідентичності, призвели не до поглинання українців, але до абсолютно зворотного ефекту. Заборонений плід завжди привабливий. Найбільш активні представники українського національного руху перебралися до Галичини і там, в умовах відсутності цензури, зуміли створити блискучий осередок українських досліджень у сфері історії, літератури та мовознавства. Ті ж, хто залишився, теж зовсім не були байдужими до національної ідеї. П. П. Скоропадський писав у своїх спогадах з цього приводу: «я прекрасно знаю клас нашої дрібної інтелігенції. Вона завжди захоплювалася українством; всі дрібні Керуючі, конторники, телеграфісти завжди говорили українською, отримували Раду, захоплювалися Шевченком. Сільські священики. не висловлюються виразно. Але якщо пошукати, то у кожного з них знайдеться Українська книжка і прихована мрія – створення України» [2, с. 49].

Українізації армії, яка стихійно і масово відбувалася починаючи з Лютневої революції 1917 р., перетворилася одним з найбільш яскравих проявів національної ідеї. Процес цей, як не дивно, в тому чи іншому ступені торкнувся майже всіх збройні формування, які брали участь в революційних подіях: війська Центральної Ради, Скоропадського, Директорії, більшовиків, Махна. Сам по собі цей факт говорить достатньо про те що, такі різні політичні сили використовували українську концепцію і її зовнішню символіку для створення своїх військ. Західні дослідники цього аспекту Марк фон Гаген і Річард Пайпс зазначають, що саме солдати стали однією з головних сил у становленні українського національного руху [25].

Характерною рисою виявлялося те, що в усіх збройних формуваннях використовувалося звернення до славетного минулого України, а саме до періоду козацтва. Чому саме Козацький образ набув такої відомості в роки революції на теренах України? Тільки ім'я уславленого полковника часів Хмельницького – Івана Богуна, носили курінь Центральної Ради і більшовицький полк Миколи Щорса. Безумовно, це було не випадковістю [13]. З одного боку, відчувалася популярність в широких масах творчості Т. Шевченка, а, як відомо, для українського кобзаря тільки лицарство, Гетьманщина представляли собою ідеал минулого, гідний наслідування. Крім того, в 1904 р. в Санкт-Петербурзі опубліковано популярний «нарис історії українського народу» М. С. Грушевського, що витримав три перевидання за кілька років.

Про витоки і підстави масової українізації розмірковував і П. П. Скоропадський. Апелюючи своїм «великоросійським» партнерам, він писав, що українська думка вилізла назовні і захопила маси, як тільки ослабла державна влада. Значить, мова йшла про спонтанне явище, породжене всією послідовністю попередніх подій, а не про якесь штучно насажене явище. У травні 1917 р. проведено перший український військовий з'їзд – скликаний українським військовим координаційним комітетом з підтримкою Центральної Ради, 900 представників від 1,5 млн українців-військових з усіх фронтів, Балтійського і Чорноморського флотів. Визнали необхідною націоналізацію армії за етнічно-

територіальним принципом, зокрема виділення українців в окремі структури (кораблі тощо). З'їзд утворив Український генеральний бойовий комітет. У червні Тимчасовий уряд Керенського був змушений змиритися з початком українізації армії за умови, що це не порушить єдність російської армії. Треба відзначити, що командування далеко неоднозначно сприйняло це рішення. Деякі вбачали в українізації армії порятунок від деморалізації та захоплення її радикалами, інші – навпаки, розцінювали українізацію як кінець Імперської армії. Яскравим прикладом тут служить опис Скоропадським того, як виникла ідея українізації в його корпусі. «Поручик Скрипчинський, український комісар при штабу фронту <...> запропонував мені за згодою головнокомандувача, Гутора, українізувати корпус». Він сказав, «що українізації сприяють, так як тут відіграє велике значення головним чином націоналізація, а не соціалізація, в українському елементі солдатська маса більш піддається дисципліні і тому більш здатна воювати». Коли Скоропадський прибув до Києва і зустрівся з Корниловим, той прямо заявив: «Я від вас вимагаю українізації вашого корпусу» [29].

Це зайвий раз показує, наскільки керівники білого руху недооцінювали українське питання. Що стосується солдатів, то там ставлення теж було неоднозначним. Ради солдатських депутатів розцінювали заклики до українізації як прагматизм, що веде до розколу революційних сил у їхній боротьбі. Почалася українізація армії. Георгій Євгенович Капкан, підполковник російської армії став командиром 1-го українського козацького полку ім. Б. Хмельницького (Богданівці), до якого увійшли солдати Київського гарнізону. Три полки ім. Шевченка були складені з гарнізону Москви. Був навіть український полк на Далекому Сході. Два полки імені гетьмана П. Дорошенка сформувалися – один у Сімферополі, інший у Чернігові. Був також батальйон імені Наливайка. За рішенням Центральної Ради «для підготовки українських офіцерів була створена офіцерська школа з шеститижневим курсом, але там зверталася вся увага на виховання офіцерів в українському дусі» [42, с. 95].

Збереглися фотографії, на яких зображені січові стрільці, які слухають кобзаря. Взагалі, Центральна Рада намагалася застосовувати українізацію і очолити її. Генеральний секретар Ради з військових справ С. Петлюра писав у відозві до солдатів: «Я українізую різні частини в тилу: запасні полки піхоти і кінноту, гарматні розрахунки, саперів та інші батальйони, з метою мати по можливості більше своїх частин» [18]. Стихійна українізація часто призводила до конфліктів. У липні 1917 р. на київському етапно-розподільчому пункті зібралася велика кількість солдатів, які заявили, що хочуть бути у складі другого українського полку і присвоїти йому ім'я П. Полуботка. Солдати зробили спробу штурму арсеналу. Подія ця увійшла в історію як «повстання полуботківців».

На півдні України виник гайдамацький рух. В Умані були створені «курені гайдамаків». Інший курінь виник в Олександрівську, Одесі, Катеринославі. Гайдамацький Кіш Слобідської України (другий український полк) був організований в Києві, з'явилися третій гайдамацький полк Запорізької дивізії, Гайдамацький кінний полк ім. Кошового Кості Гордієнко. Скоропадський ставився до них вкрай негативно [41, с. 20].

Інші сотні приймали вже подобу старих гайдамацьких організацій. Тут на чолі, звичайно, виявлялися всякі авантюристи, рідко ідейні, в більшості випадків вони переслідували свої особисті цілі».

Після більшовицького перевороту і оголошення Української Народної Республіки в розпорядженні Центральної Ради залишалися перший український і другий полк Запорізької Січі (включаючи Гайдамацький кінний полк). Решта полків (Хмельницького, Богуна, Полуботка, Наливайка і Дорошенка) були об'єднані в дві сердюцькі дивізії в листопаді 1917 р. Крім того, були створені формування добровольців – Курінь Українських Січових Стрільців – в основному з київських студентів, і Гайдамацького Кіша Слобідської України, створеного Петлюрою (червоний і чорний гайдамацький батальйон). У розпорядженні ЦР був також Галицько-Буковинський курінь Січових Стрільців, створений із західних українців. Крім українізації армії йшов процес і мілітаризації селянства. Це процес йшов паралельно українізації армії і

одночасно доповнював його. Ідеологом цього руху був Іван Васильович Полтавець-Остриця. П. П. Скоропадський так описував це явище: «незабаром після початку революції у деяких з українців, вихованих на старовинних переказах, з'явилося бажання відновити козацтво. Одночасно в декількох місцях про це тлумачили, але реальне здійснення ця ідея отримала вперше в Звенигородському повіті, де якийсь Гризло ще в червні місяці (1917 р.) почав організовувати козацтво, а потім ці Козачі організації швидко створювалися і в інших місцях, головним чином в Київщині. Спочатку це козацтво не переслідувало цілком певних соціальних цілей, створювалося воно, головним чином, для підтримки порядку; крім того, селянська молодь, та й люди похилого віку, охоче примикали до козацтва заради шапок з «китицею» і «жупанів» більш свідомі захоплювалися романтичними картинами минулого» [37]. Коли Скоропадському повідомили деталі козацького руху, він прийшов до думки «що цей рух може, якщо його зуміти привернути, з'явитися тією здоровою течією, яка врятує Україну від того занепаду, що сильно давав себе відчувати не тільки серед військ, а й у колі мирних обивателів».

Скоропадський був вражений тим зацікавленням, яке місцеве населення виявляло до цієї організації. З іншого боку, його лякав екстремізм і часті антиросійські настрої серед «вільного козацтва». «За цю подорож у розмовах з селянами, та й з типу селян, що записалися в козаки, я переконався, наскільки Козача організація неправильно поставлена і наскільки вона ще в початковому стані». Всеукраїнський з'їзд Вільного козацтва відбувся у Чигирині 3–7 жовтня 1917 р. 200 делегатів представляли 60 тис. організованих вільних козаків Київщини, Чернігівщини, Полтавщини, Катеринославщини, Херсонщини та Кубані. З'їзд обрав Генеральну Раду Вільного козацтва з 12 осіб. Отаманом став Скоропадський. Були також обрані генеральний писар, генеральний обозний, генеральний суддя, генеральні хорунжі, генеральні осавули. Під вплив німецької сторони у березні 1918 р. Вільне козацтво було розпущено, а на їх основі була створена синьожупанна дивізія. Популярність української національної ідеї мала такий розмах, що навіть більшовики, в більшості своїй виступали проти

українського націоналізму, були змушені використовувати її в пропагандистських цілях. У листопаді 1918 р. в Москві були сформовані перша і друга українські дивізії. До складу першої входив знаменитий Богунський полк м. Щорса. У 1919 р. були сформовані полк, а потім бригада «червоних козаків» [4].

На закінчення можна зробити висновок, що українізація армії, як процес стихійної «українізації» суспільства, була масовим рухом, вираженням самосвідомості та національної ідентичності. Багато в чому вона була спричинена жорсткою, безкомпромісною і негнучкою політикою Російської імперії, що не допускала розвитку національної культури і створення національних автономій. У 1917 р. у своїй масі українізація армії проходила під гаслами звернення до славного історичного минулого України. Процес цей набув такого розміру, що практично всі політичні сили, що існували на Україні в період 1917–1920 рр., були змушені з ним рахуватися, використовували його і намагалися поставити його під свій контроль.

РОЗДІЛ 2. Підходи до формування громадянської та аксіологічної компетентності на прикладі Військових формувань Української Держави Павла Скоропадського

Один із методів оновлення освіти та її відповідності сучасним вимогам полягає у зсуві акценту з процесу навчання на його результати, а також у наголошенні уваги на компетентнісному підході до змісту освіти та розробці ефективних інструментів для його впровадження.

Компетентність – поняття, яке у світовій педагогічній діяльності з другої половини XX століття займає одне з центральних позицій. Водночас у багатьох джерелах його трактують різноманітно. За В. О. Калініним, компетентність визначає ступінь кваліфікації особистості і визначає її професіоналізм, причому досягнення цієї компетентності реалізується за допомогою отримання необхідних умінь і навичок, які формують основу кар'єрної підготовки фахівця [53, с. 8].

М. С. Головань виступає супроти цього положення, зазначаючи, що компетентність завжди пов'язується з особистістю та відтворює її здатність до ефективного виконання конкретної діяльності [50, с. 230].

О. В. Кучай стверджує, що компетентність означає володіння відповідною здатністю особою, що включає не лише знання й навички, але й особистісне ставлення до неї та предмета роботи. Вчений підкреслює, що хоча компетентність і компетенція мають різні визначення, але разом вони відображають єдність і цілісну сутність, що виникають як підсумок освіти та праці людини [56, с. 45].

Аналіз літературних матеріалів виявляв відсутність єдиної думки щодо значення змісту категорії «компетентність». Порівняння його трактування показало, що деякі з визначень засновані на перекладі слова «компетентність» з латинської мови, де «*competo*» означає відповідати, збігатися, вміти. Другий підхід розширює зміст за рахунок включення нових конструктивних складових. При цьому компетентності ототожнюються з досвідом, як, комплексом знань,

умінь, навичок, компетенцій, результатами освітньої діяльності тощо. Існує також категорія трактувань, що поєднують обидва погляди [69, с. 52].

Сучасна освіта має відповідати викликам сьогодення, створюючи умови для формування особистостей, здатних до самореалізації у майбутньому. У цьому контексті особливого значення набуває розвиток громадянської та аксіологічної компетентностей, що передбачає виховання свідомих громадян, які розуміють суть суспільних процесів, усвідомлюють власну роль у розвитку держави, дотримуються норм моралі, поважають права інших, цінують свободу, гідність, державну і приватну власність. Такі учні здатні критично мислити, приймати відповідальні рішення, діяти на засадах демократичних цінностей. Формування зазначених якостей можливе завдяки впровадженню компетентнісного підходу в освітній процес.

Компетентнісний підхід в освіті – це «спрямованість освітнього процесу на формування та розвиток компетентностей особистості учня» [40, с. 177–178].

Зокрема, М. Нагач зазначає, що компетентнісний підхід в освіті стає дедалі більш поширеним і значущим, адже він виступає концептуальним підґрунтям сучасної освітньої стратегії. Такий підхід зорієнтований на практичне використання знань, акцентує увагу на важливості досвіду, умінь і навичок, що формуються на базі наукових знань і мають безпосередню цінність у повсякденному житті [30, с. 241].

В. Химинець трактує компетентнісний підхід як орієнтацію освітнього процесу на формування та удосконалення предметних і ключових (фундаментальних та базових) компетентностей здобувача освіти [31].

Як зазначає Н. Бібік: «З погляду компетентнісного підходу, цілі навчання стають реалістичнішими, осмислюються учнями, перетворюючись на їхні власні цілі заради досягнення зрозумілого, привабливого і посильного результату» [5, с. 51].

Законом України «Про освіту» (2017 р. зі коригуваннями) визначено, що компетенція – це динамічна сукупність знань, умінь, навиків, способів мислення, переконань, цінностей та інших індивідуальних характеристик, які набувають

можливості людини ефективно інтегруватись, вести професійну активність та/або подальшу навчальну діяльність [1].

Статтею 12 цього ж Акта визначено ціль повної загальної середньої освіти, а саме: «всебічний розвиток, виховання і інтеграція особистості, яка здатна до життя в соціумі та цивілізованій взаємодії з природою, має стремління до самовдосконалення і освіти впродовж життя, готова до усвідомленого життєвого вибору та самореалізації, відповідальності, трудової активності та громадянської активності. Досягнення цієї мети забезпечується шляхом формування ключових компетентностей, необхідних кожній сучасній людині для успішної життєдіяльності: вільне володіння державною мовою; здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іншими мовами; математична грамотність; компетентності у сфері природничих наук, техніки й технологій; інноваційність; екологічна освіченість; інформаційно-комунікаційна компетентність; навчання впродовж життя; громадянські та соціальні навички, пов'язані з ідеалами демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, з розумінням рівних прав і шансів; культурна компетентність; підприємливість та фінансова грамотність; інші навички, передбачені стандартом освіти» [1].

Провідна роль у вихованні свідомих громадян країни належить також освітній системі. Вже зі шкільної парти в учнів слід формувати вміння аналізувати події та явища, що відбуваються в теперішньому суспільстві, розвивати різні компетентності й здібності, а також мотивацію стосовно майбутньої активної залученості в громадському житті рідного населеного пункту чи держави [11].

У «Концепції розвитку цивільної освіти в державі» знаходимо, що громадянська освіта – це процес навчання, головна ціль якого є становлення формування громадян України з активною громадською позицією [1].

Нормативно-правовою основою громадянської освіти виступає передусім Конституція держави, яка є головним законом країни та має найвищу законодавчу силу, Закон України «Про освіту», «Концепція становлення

громадянської освіти в державі», Укази Президента країни «Про Національну програму сприяння розвитку громадянського суспільства в державі на 2016–2020 роки», «Про Стратегію державного–патріотичного виховання на період 2020–2025 роки».

Громадянська освіта має декілька складових, серед яких:

- Громадянські знання, які становлять ключові принципи у формуванні уявлень про різні способи та види діяльності людини в різних аспектах суспільного життя.
- Громадянські вміння (навички) й практична реалізація засвоєних знань, які включають досвід участі у громадсько-політичному житті суспільства.
- Громадянські чесноти, що уособлюють норми та цінності, характерні для кожного учасника демократичного соціуму.

Громадянське виховання орієнтоване, передусім, на становлення свідомого громадянина й людини-патріота з позитивними якостями, відповідними рисами вдачі, власним світобаченням та способом мислення, а також на розвиток почуттів та поведінки, спрямованих на самоудосконалення особистості.

Патріотизм – це одне із найглибших громадянських емоцій, що виявляється у прихильності до Батьківщини та її народу, а також гордості за досягнення національного мистецтва. Це засади, якими повинна керуватись особистість у своїй діяльності, думках та переконаннях.

Особливістю патріотизму є його прояв у практичній діяльності, спрямованій на поступ країни та захист її інтересів. Формування засад та переконань громадянина-патріота – це нелегкий процес, який потребує майстерної підготовки та належного спрямування у виховному процесі. Саме тому планування патріотичного виховання та добір методів його реалізації є важливим викликом суспільства.

Результатом громадянської освіти стає сформована у учнів громадянська компетентність, що дозволяє особі відповідально й результативно втілювати

комплекс громадських прав та обов'язків з метою розвитку демократичного суспільства та держави [64, с. 36].

Українська історикиня та методистка історичної освіти, О. Пометун, точно визначає громадянську компетентність як основну. Ключові компетентності представляють собою специфічний набір якостей та умінь особистості, які дозволяють їй всебічно розвиватися та функціонувати у різних сферах громадського життя. Громадянська компетентність складається з різноманітних знань, умінь та навичок особистості, а також ціннісних орієнтацій, які допомагають розуміти місце людини в суспільстві, її права та обов'язки перед співвітчизниками та країною.

Структура громадянської компетентності складається з чотирьох складових:

- Мотиваційний компонент виявляється у бажанні особи бути активною учасницею суспільного життя, показувати інтерес до соціальних структур та досягати поставлених завдань.
- Ціннісний компонент характеризується наявністю різних цінностей, що складають основу громадянських установок та виражають активну позицію особистості.
- Когнітивний компонент включає в себе знання та уявлення особистості про себе та її місце в суспільстві.
- Операційно-поведінковий компонент представляє собою сукупність умінь і навичок, що дозволяють ефективно працювати та незалежно реалізовувати себе в громадському житті [64, с. 38].

Формування громадянської компетентності є складним та тривалим процесом, який відбувається протягом всього періоду навчання у школі і вимагає майстерного поєднання різних методів та засобів навчання, а також участі у різноманітних громадських заходах.

Найбільш ефективним способом навчання є урок, який при правильній організації дозволяє розвивати творчі здібності та якості школярів. Під час уроку варто використовувати різноманітні інноваційні методи навчання, дидактичні

вправи та ігри. Також цікавим може бути моделювання життєвих ситуацій чи проблем, які потрібно вирішити учням, застосовуючи отримані знання [73, с. 241].

Громадянська компетентність найчастіше формується на уроках суспільствознавства, зокрема на уроках історії. Ці уроки надають широкі можливості для формування національної свідомості та громадянської позиції в учнів.

У навчальних програмах з історії України передбачається формування і розвиток у школярів якостей, потрібних для громадян України, таких як загальнолюдські цінності, ідеї демократії та гуманного ставлення до інших людей та народів [1].

На уроці історії є безліч способів формування та розвитку громадянської компетентності. Наприклад, при вивченні історії інших країн можна запросити учнів проаналізувати конституцію та закони цих держав, порівняти їх з законами України та визначити вплив на громадянські права та свободи.

Існування незалежної України сьогодні є результатом довгої боротьби українського народу за право на власну державу, яка має бути гарантом культурного і політичного розвитку суспільства. Вивчаючи життя та діяльність видатних постатей української історії, можна розвивати громадянську компетентність, адже аналізуючи їх дії, учні можуть взяти за приклад їхні вчинки, навчитися щось нове та корисне.

На уроці історії є безліч способів формування та розвитку громадянської компетентності. Наприклад, при вивченні історії інших країн можна запросити учнів проаналізувати конституцію та закони цих держав, порівняти їх з законами України та визначити вплив на громадянські права та свободи.

За допомогою проблемних запитань чи проектів на уроці історії можна розвивати аналітичні вміння та критичне мислення. Учні, виконуючи такі завдання, не лише навчатися працювати в колективі, а й зможуть оцінювати різноманітні джерела інформації та самостійно створювати цікаві та корисні матеріали.

Формування громадянських знань та компетенцій також можна здійснювати за допомогою міжпредметних зв'язків. Інтеграція знань з історії з іншими предметами дозволяє учням отримувати цілісне уявлення про суспільство та його розвиток, що відбивається на їхньому громадянському ставленні та компетентності [73, с. 242–244].

Імовірно, що здобуті дитиною відомості та здібності на занятті історії стануть основою для формування її хронологічної обізнаності та любові до Батьківщини в перспективі. Це допоможе їм краще усвідомити, як функціонує політична структура держави та яку місію в ній виконує мешканець. Крім того, в учнів розвиватимуться потрібні здібності для плідної участі у подальшому суспільному житті.

Здобуття корисної інформації також доступне завдяки позашкільній підготовці. Різноманітні уроки та навчання сприяють зростанню громадянської свідомості, адже протягом них школярі засвоюють свіжі вміння, подібні до критичного аналізу та колективної взаємодії у групі для розв'язання задач.

Важливу місію відіграє практичний досвід діяльності у соціальних ініціативах та установах, наприклад, благодійна активність. У навчальному закладі школярі здатні брати участь у роботі учнівського управління, що стимулює розвиток громадянських рис школярів у системі демократичних стосунків. Також вони можуть залучатися до численних суспільних ініціатив, які вирішують нагальні виклики в спільноті та громаді [16, с. 154–155].

Участь у громадських активностях сприяє удосконаленню учнівських умінь висловлення власних переконань, розбору та інтерпретації поглядів інших осіб. Це також стимулює розвиток здатності взаємодіяти в колективі, бо майбутнє нації залежить від злагодженої взаємодії всього загалу на користь вітчизни.

У ХХІ столітті складно уявити буття без медіаресурсів масової комунікації та цифрових платформ, які стали не тільки джерелом інформації, а й ще одним інструментом освіти. Інтернет відкриває школярам шанс отримувати свіжі відомості завдяки численным пізнавальним платформам. Однак у віртуальному

світі підлітки також зобов'язані дотримуватись норм та зобов'язань. Важливою є компетенція медіаграмотності, що сприяє сприйманню та трактуванню контенту, що викладений у цифрових платформах та медіа. Маючи цю здатність, школярі здатні спростовувати недостовірні відомості та протидіяти розповсюдженню вигадок і маніпуляцій. Також вони можуть наполягати на отриманні тільки перевіреної та чесної інформації, що є ключовим елементом громадянських прав людини [14].

Вплив сімейного навчання на становлення громадянської свідомості у дітей є вкрай суттєвим. Сім'я виступає провідним учасником інтеграції, де діти опановують ідеали, устої, та настанови поведінки в колективі. Відповідальний та патріотичний підхід родини до формування дітей може стати підґрунтям для їхньої свідомої участі у публічному просторі та зростання громадянських рис.

У родинному колі діти опановують взаємоповагу, терпимість, співпереживання та інші провідні елементи громадянської свідомості. Батьки здатні активно залучати молодь до обговорень актуальних соціальних проблем, поділитися власними уявленнями та переживаннями, а також продемонструвати зразок громадської позиції своїми реальними вчинками.

Крім цього, домашнє виховання стимулює розвиток індивідуальних рис, подібних до надійності, незалежності, та здатності ухвалювати рішення. Такі риси є ключовими компонентами громадянської зрілості, адже вони сприяють людині бути дієвим елементом колективного буття та змінювати його конструктивно [6].

Маючи значний «аксіологічний ресурс» навчання повинно бути оновлено згідно з актуальними потребами громади. І. Степаненко (2013) підкреслює, що «саме в галузі навчання виникають базові здатності індивіда, зокрема і аксіологічна». Для результативного поступу освіти, як стверджує І. Степаненко, «необхідна її структурна і всебічна аксіологізація, проте із використанням свіжих навчально-виховних методик, орієнтованих на прогрес і становлення аксіологічної здатності особистості» [67, с. 11].

Аксіологічна спроможність перебуває в межах уваги багатьох науковців-практиків. У руслі особистісно спрямованого викладання аксіологічну обізнаність аналізував К. Баханов і згідно з його трактуванням, аксіологічна обізнаність – це «здатність надавати моральну оцінку особистостей у конкретній історичній обстановці» [47, с. 72].

О. Пометун слушно акцентує значущість здатності формулювати припущення та судження історичного поступу й еволюції. Вчені О. Пометун, В. Власов, Н. Гупан розкриваючи зміст «аксіологічна обізнаність», на провідне місце висувають не тільки здатність «оцінювати різноманітні гіпотези й переконання про давні історичні явища, з'ясовуючи, що деякі свідчення можуть бути упередженими», а спроможність «зіставляти й аналізувати докази та вчинки визначних діячів з точки зору загальнолюдських і національних вартостей, формувати власну думку щодо контрверсійних і чутливих тем минулого». Крім цього, дослідники підкреслюють, що розпізнавання інтересів, запитів, протиріч у поглядах соціальних верств і конкретних осіб та їх внесок в історичний контекст, тенденції й орієнтири історичної еволюції.

Дослідник Юрій Малієнко, інтерпретуючи аксіологічну компетентність як «здатність створювати, аргументувати й обґрунтовувати власну думку на відповідні історичні факти, діяльність людей, ключові явища доби» вказує, що наявність цієї навички справлятиме суттєвий вплив на становлення індивіда з активною громадянською позицією, яка спроможна самостійно ухвалювати рішення, приймати обов'язки за власні дії, взаємодіяти в обставинах розмаїття гуманістичних принципів спільноти [57, с. 108].

На заняттях історії України в 10 класі виховання національної ідентичності, громадянської і аксіологічної спроможності можна продуктивно реалізовувати на базі дослідження збройних підрозділів Української Держави гетьмана Павла Скоропадського. Ця тематика дає змогу не тільки ознайомити школярів з одним із ключових періодів українського націєтворення, а й сприяти становленню особистості здобувача освіти як відповідального патріота, здатного

осмислювати історичні явища з точки зору етичних засад, патріотичності та національної самоповаги.

Особливий акцент слід зробити на тому, що збройні структури Української Держави були не тільки інструментом захисту і стабільності, а й носіями ідеї суверенітету. Наприклад, створення Української армії, Сірожупанників, Синьожупанників, а також участь командного складу, що проходив службу в імперській армії, проте переорієнтувався на оборону України, відкриває змогу демонструвати зразки патріотичної відповідальності, вірності присязі українському суспільству та служіння державним пріоритетам.

Важливо також наголосити на ціннісному компоненті. Участь військових у обороні суверенітету, навіть попри непрості урядові обставини та брак широкого суспільного визнання устрою Скоропадського, є символом самопожертви, покликання, гідності – тобто основних моральних орієнтирів для виховання аксіологічної компетенції. Школярі мають нагоду замислитися над подібними термінами, як «гідність офіцера», «відданість країні», «етичний вибір в умовах конфлікту» тощо.

Становлення громадянської і аксіологічної підготовки можна забезпечити як на позитивних зразках – скажімо, службі командирів, котрі діяли задля добра Української Держави (генерал К. Прісовський, отаман О. Алмазов), так і на неоднозначних або негативних – приміром, підрозділам, що діяли під потужним тиском проросійських наративів, або мали сумнівну політичну вірність. Це створює умови школярам аналітично осмислювати минуле, вдосконалювати моральне ставлення до процесів, що є елементом аксіологічної компетенції.

Для ефективного забезпечення громадянської й аксіологічної спроможності в учнів 10 класу доцільно застосовувати різні прийоми викладання історії, зокрема спосіб усного викладу, ілюстративності та аналізу текстів [62, с. 108].

Так метод ілюстративності передбачає застосування візуальних матеріалів, подібних до: фотозображень, відеоархівів, схем, актів, різнопланових наказів та ін.. Застосування ілюстрацій сприяє тому, що відомості, які засвоєні під час

заняття, фіксуються більш міцно в пам'яті школяра. Візуальність володіє суттєвою здатністю емоційного впливу, відповідно, потужний виховний ефект [23].

Метод усного викладання є головним, адже передбачає застосування усної інформації для навчання учнів. При формуванні громадянської спроможності на основі військових об'єднань української держави потрібно використовувати цікаву ціннісну інформацію яка впливатиме на чуттєвий аспект людини, та буде не просто звичайним фактом, а відіб'ється на особистості учня десятого класу.

Метод роботи з документом передбачає використання різнопланового тексту на уроках історії. Прийнято застосовувати для цього методу документи та історичні матеріали. Завдяки роботі з документами в учнів удосконалюються знання з історії, педагог ознайомлює з методиками дослідження історії, розвиває вміння критично аналізувати різні джерела, сприяє підвищенню зацікавленості до історичного минулого. Метод роботи з текстом на уроках історії України в 10 класі варто використовувати різні типу завдання та питання до тексту. Це може бути власне, самостійна робота учня з текстом, зіставлення документів, проблемні питання до учнів до тексту і т.п. [10].

Г. Фрейман та О. Пометун зазначають класифікацію методів викладання за характером співпраці між вчителем та учнем, а саме: дієві, пасивні та спільні [46, с. 109]. За пасивного методу освіти учні виступають суб'єктом навчання. В активному методі викладання учні вже навпаки, стають суб'єктами освітнього процесу під час уроку. Вони виконують різні творчі завдання та енергійно з вчителем, взаємодіють у спілкуванні. В даному методі вагому роль займають творчі дії, котрі сприяють розвитку творчого міркування. До таких методів належать емпіричний, евристичний, дослідницький та проблемно-орієнтований. Хоч і активний метод характеризується більшою взаємозалежністю учня та педагога, в цьому методі все ж таки на початку виступає виклад наставника, після чого проходить осмислення учнів щодо матеріалу викладення [58, с. 134].

Використовування активних методів викладання стимулює учнів до результативного вивчення, розвитку творчого осмислення та здатності до

вирішення конкретних труднощів. Дані методи дають змогу сформувати сприятливу навчальну активність, де учні мають змогу виявляти свою творчість, обдарованість, аналізувати та вирішувати складні завдання, співпрацювати в команді, розвивати критичне осмислення та навички спілкування.

Активні методи викладання сприяють формуванню знань для ефективної реалізації індивіда в умовах розвитку теперішнього суспільства. Використання даних методів освіти дає змогу досягти ефективних досягнень та забезпечити формування та розвиток галузевих та загальних умінь, що передбачає компетентнісно-орієнтований підхід у навчанні.

Задля вивчення історії військових структур Української держави рекомендується використовувати такі активні методи освіти як: ситуаційний метод, метод «круглого столу», рольові та ділові заняття. Дані методи орієнтовані на індивідуальність школяра, здобуття глибоких вмінь, його активну участь у самопізнанні, професійних умінь та творчий підхід до розв'язання певних проблем.

Інтерактивне викладання це таке навчання в якому співпраця відбувається між усіма учнями та викладачем. При інтерактивному освітньому процесі і вчитель і учні є суб'єктами навчання. Принципом такого методу є те що учні під час заняття активно взаємодіють один з одним, а вчитель є наставником та модератором цієї співпраці. Організовувати дану взаємодію під час освітнього процесу можна за допомогою таких методів як: колективний, командний, колективно-груповий методи. Інтерактивні методи дають чималий простір для самореалізації учня [58, с. 134].

Застосування групової взаємодії на уроці в 10 класі вельми суттєве, тому що завдяки їй відбувається соціалізація школяра. Така діяльність заохочує, навчання учнів, розвиває в учнях незалежність, вміння доводити та захищати власну думку [60, с. 144].

Працюючи в групах, учні зустрічаються з різними цінностями та поглядами. Це допомагає їм усвідомлювати важливість таких громадянських принципів, як демократія, права особистості, рівність, чесність та солідарність.

Вони вчаться шанувати ці цінності та відстоювати їх у своєму повсякденному житті.

Групова робота сприяє учнів до активної участі у суспільному житті, надаючи їм необхідні знання та навички. Вони вчаться співпрацювати в командах, брати участь у громадських проектах, організовувати заходи та ініціативи, що сприяє формуванню активної та відповідальної громадської позиції. На уроці історії України в 10 класі під час висвітлення теми Української держави, можна провести з учнями по такому формату, клас ділиться на дві групи, одна група повинна визначити плюси збройної політики Павла Скоропадського, інша група зобов'язана знайти недоліки і т.п.

Також можна використовувати завдання в парах. Парна робота дає учням змогу учням поміркувати та обмінятись думками з товаришем, а пізніше презентувати власні роздуми іншим. Використання даного методу дозволяє залучати дітей до розв'язання завдань. Під час роботи в парах можна виконати активності, котрі за зовсім інших умов потребували б більше часу.

Також вельми важливим складником формування всебічно розвиненої, гармонійної особистості учня, зокрема в аспекті громадянської та аксіологічної компетентності, є залучення до проектної діяльності. Така форма роботи створює сприятливі умови для поєднання навчального процесу з практичною діяльністю, сприяє формуванню відповідальності, ініціативності, уміння працювати в команді та ухвалювати зважені рішення.

Виконання навчальних проектів, присвячених дослідженню діяльності військових формувань Української Держави періоду гетьманату Павла Скоропадського, відкриває перед учнями широкі можливості для інтеграції знань з історії, правознавства, громадянської освіти, мистецтва й інформаційних технологій. Розробка мультимедійних презентацій, створення документальних відеострічок, організація тематичних виставок, підготовка виступів у форматі історичних реконструкцій або дебатів дозволяють учням не лише краще засвоїти зміст історичного матеріалу, а й глибше осмислити морально-етичні й патріотичні аспекти державотворчих процесів.

Проекти можуть включати розгляд різних аспектів діяльності військових структур Української Держави, таких як структура армії, джерела поповнення, символіка, військові титули, участь у бойових діях, морально-етичні принципи виконання та роль у збереженні незалежності. Це сприяє глибшому усвідомленню учнями як історичного фону, так і ціннісних настанов того часу. Метод проектів є поєднанням аналітичних, пошукових, графічних та інших форм діяльності, які учні виконують під керівництвом педагога з метою практичного розв'язання конкретної історичної або морально-етичної ситуації. Проект передбачає активну пізнавальну участь, орієнтовану на досягнення результату – дослідницького, візуального чи творчого продукту, що дозволяє учням не лише засвоїти знання, а й сформувати громадянську та аксіологічну компетенцію.

Метод проектів належить до активних підходів навчання. Він сприяє розвитку пізнавальних і креативних навичок учнів, критичного мислення та здатності самостійно створювати свої знання й орієнтуватися в інформаційному просторі. При застосуванні методу досліджень важливо поставити завдання, яке має завершитися реальним, практично корисним результатом, що буде відображений певним способом. Метод проектів передбачає спільну взаємодію учнівської групи, включаючи як індивідуальну, так і збірну відповідальність. Це створює сприятливі умови для адаптації особистості та підвищує залучення учнів у навчальний процес.

Значиме місце у вихованні посідає зорієнтованість навчального процесу на індивідуальні риси кожної дитини, її когнітивні можливості та вікові особливості. Вони зумовлені віком та ступенем сформованості історичних знань, умінь та вмінь, а також рівнем здатностей до навчання. Лише шляхом індивідуального ставлення до кожного здобувача знань та стимулювання його активної участі в процесі навчання можна отримати найкращий результат [72, с. 175].

Виховання громадянської компетентності ґрунтується на реалізації активного підходу під час процесу освіти, завдяки йому особа набуває утворення, в котрі учень вносить свою власну діяльність, емоції та запал.

Громадську позицію і суспільну вагомість учня легше формувати завдяки діяльнісному осмисленню явищ суспільного буття. Надзвичайно важливими елементами в школі повинні стати: ідея пріоритету прав людини, демократизація управління навчальним осередком, створення умов для громадянської ініціативи учнів у закладі навчання [63, с. 41].

Для створення громадянської компетентності під час занять історії України, слід дотримуватись певних методичних вимог – принципу триєдності завдання. Ця мета охоплює формування чіткої громадянської позиції, шанобливе ставлення до України та прихильність до українського народу й рідної землі [54, с. 144]. Для досягнення цих цілей запропоновано залучати такі методи:

- Презентації: створення та демонстрація інформаційних матеріалів за допомогою слайдів чи відео надають можливість сприяти глибшому розумінню подій історії.
- Проекти: учні можуть займатись дослідницькою працею над певними історичними темами, котрі дозволяють їм активно вивчати історію та розвивати свої навички.
- Випуск стінних газет: учні, наприклад, можуть підготувати матеріали про діяльність отаманів і зробити цю газету схожою на Державний Вістник.
- Створення веб-сайту з цікавою різноманітною інформацією з тематики Української Держави і т.п.
- Підготовка музейної експозиції: організація музейної виставки дасть можливість учням більш глибоко вивчити історичний матеріал.
- Створення сторінок у соціальних мережах. Наприклад, можна створити сторінку у фейсбук чи інстаграмі П. Скоропадського, на якій доцільно публікувати здобутки чи невдачі його діяльності, що дасть змогу не тільки розвивати творчість в учнів, а й детальніше вивчити матеріал.
- Створення відео на платформу Тік-Ток: учні матимуть можливість монтувати цікаве відео, котрі розповідають про історичні факти чи події.

Отже, формування громадянської та аксіологічної компетентностей на основі інформації про військові формування Української держави гетьмана П. Скоропадського є комплексним процесом, що включає вивчення історичного контексту, структури державного управління, обговорення демократичних цінностей і викликів, застосування активних методів навчання, позакласних заходів та сучасних технологій. Такий підхід сприятиме розвитку свідомих, активних і відповідальних громадян, які зможуть результативно брати участь у суспільному житті та сприяти розвитку демократичного суспільства в Україні.

Методичне формування громадянської та аксіологічної компетентностей під час уроків з історії України на прикладі дослідження про військові формування Української Держави Гетьмана Павла Скоропадського, можливе завдяки особистісно-зорієнтованого, компетентнісного та діяльнісного підходів.

РОЗДІЛ 3. Методика вивчення Української Держави Гетьмана Павла Скоропадського в шкільному курсі історія України та виховної роботи

Вивчення Української Держави Гетьмана Павла Скоропадського є важливим елементом у формуванні глибоких і всебічних знань учнів з історії. Особливо це стосується ключових особистостей, які впливали на формування державності, політичного ладу та національної свідомості. Однією з таких особистостей в українській історії є Павло Скоропадський, гетьман Української Держави у 1918 році. Біографія цього державного та політичного діяча на уроках історії вивчається у 10 класі та може допомогти учням не лише усвідомлення сутності його правління, але й розуміння процесів творення, змін політичного устрою та розвитку національної ідеї в добу визвольних змагань.

Для успішного вивчення становлення Української держави, діяльності Павла Скоропадського, становлення військових утворень Гетьманської держави в умовах Нової української освіти (НУШ) необхідно використовувати різноманітні методи та способи навчання, які дозволяють учням активно співпрацювати з матеріалом, розвивати критичне осмислення і формувати власну думку щодо історичних подій. Важливо, щоб вивчення історичних діячів не обмежувалося «сухими» фактами, а відображало складність і багатогранність їх життєвого шляху та впливу на перебіг історичних явищ.

Зокрема, значну увагу слід приділити дослідженню процесу створення регулярної армії Української державності, який був одним із ключових напрямків внутрішньої політики Павла Скоропадського. Формування корпусів, кадрової старшинської складової, козацьких частин та спроби реанімації українських військових традицій свідчать про прагнення гетьманського керівництва забезпечити обороноздатність держави та її незалежність. Розгляд цих аспектів дозволяє учням краще усвідомити виклики, з якими стикалася тодішня адміністрація, а також оцінити роль військового елемента у процесі державотворення.

Вивчення історичних постатей сприятиме не лише опануванню знань, але й формуванню в учнів умінь аналітичного осмислення, розуміння причинно-наслідкових зв'язків та оцінки історичних подій з різних точок.

Пропоную наступні методи та прийоми для вивчення теми «Українська Держава Гетьмана Павла Скоропадського» на уроках історії:

- метод візуалізації: системне квантування, когнітивна візуалізація;
- інфографіка;
- історичні меми;
- метод дискусії та обговорення;
- дебати;
- займи позицію
- акваріум
- метод проектів;
- робота з документами та джерелами;
- метод судового засідання;
- метод інтерв'ю;
- історичний портрет особи.

Застосування цих методів дозволяє не лише краще осмислити постать Павла Скоропадського, його військові формування, а й глибше зануритися в особливості функціонування Української Держави 1918 року.

Технології візуалізації вже активно застосовуються у багатьох сферах, таких як комп'ютерні розваги, реклама, бізнес, медицина, наукові розвідки і кіноіндустрія. У сфері навчання, незважаючи на визнані переваги використання візуалізації, їхнє впровадження в навчальний процес залишається обмеженим як за масштабом, так і за цілями. Зазвичай вони використовуються для формування навчального контенту більш доступним та цікавим, стимулюючи інтерес учнів, залучаючи їх до самостійної роботи тощо.

В освітньому процесі технології візуального представлення часто імпортуються з сфери комерції, реклами і інших секторів. Ініціативні педагоги, знайшовши перспективи, самостійно впроваджують ці методи на своїх уроках

через власний досвід і методику спроб і помилок. Це стихійне внесення інновацій у навчальний процес підтримується швидким зростанням самої візуалізації, її технічними можливостями, а також появою доступних засобів програмного забезпечення, призначених для створення цифрових дидактичних додатків користувачами з початковими навичками в інформаційних технологіях [48, с. 39].

Візуалізація починається з емоційного та чуттєвого сприйняття картинок; далі йде процес визначення характеристик об'єкта через узагальнення і встановлення зв'язків між компонентами його змісту; наступний крок – створення образно-концептуальних моделей для розуміння поняття і дій, а також виявлення функціональних зв'язків у структурі елемента. Завершується цикл застосуванням орієнтовних засобів для безпосереднього виконання певних дій з об'єктом дослідження, а також для перевірки та оцінювання навчальних дій.

Основна мета візуалізації в освіті – підтримати логічні механізми на всіх етапах навчального процесу, особливо під час аналітичних дій, таких як аналіз, зіставлення, висновки, систематизація, виявлення зв'язків і взаємозалежностей, зменшення обсягу даних тощо. Візуальні інструменти в освіті мають великий потенціал і можуть розв'язувати різні педагогічні завдання, зокрема посилення інтенсивності навчання, активізацію освітньої та пізнавальної діяльності, розвиток критичного та візуального розуміння, покращення зорового осмислення, сприяння формуванню образного усвідомлення знань і дій, передачу відомостей і сприяння розпізнаванню візерунків, а також підвищення візуальної компетентності та візуальної освіченості [66, с. 267].

Візуалізацію можна використовувати на всіх стадіях навчання: при поясненні нового змісту; при повторенні; при закріпленні; при контролі й упорядкуванні; при узагальненні; при виконанні домашнього завдання; при самостійній діяльності. Серед функцій візуалізації виділяють наступні: сприяння розвитку уяви, фантазії, асоціативного розуміння, емоційної сфери особи; вияв індивідуальних рис сприймання та опрацювання інформації, формування

здатності до послідовних умовиводів, наведення подібностей; контроль повноти, рівня та характеру засвоєння відомостей учнем та інші.

Безумовно, гарні візуальні зразки можуть стати надійною опорою і для запам'ятовування навчального матеріалу. Це і готові, які учень побачить і проаналізує, але найбільшою мірою його власні. Адже процес осмислення та створення візуалізаційного елемента є могутнім стимулом до розуміння навчального змісту, з'ясування головного і фіксації в пам'яті. Аби навчити учнів візуальною інформацією, важливо велику увагу приділяти добору візуалізаційного контенту, який пропонує їм викладач [70, с. 66].

Візуалізацію можна розглядати як сучасну модель наочного подання освітньої інформації на основі комплексного використання інформаційно-комунікаційних засобів (мультимедіа, комп'ютерної графіки й інше). Їй властива набагато вища інформативна щільність, поєднання понятійного та наочного, що органічно включає і вербальне, і образне мислення.

Методологічний базис технології візуалізації складають такі принципи її структури:

- системне квантування;
- когнітивна репрезентація.

Системне квантування спирається на особливості функціонування розумової активності людини, яка виражається різноманітними знаковими системами: мовними, умовними, графічними. При цьому враховуються такі закономірності:

- навчальний матеріал великого об'єму запам'ятовується складно;
- навчальний матеріал, сформований компактно у визначеній системі сприймається набагато краще;
- відокремлення в навчальному контенті змістовних опорних елементів сприяє ефективному його опануванню.

Принцип когнітивної візуалізації ґрунтується на психологічних особливостях, відповідно до яких ефективність засвоєння навчального контенту

підвищується, якщо візуалізація у навчанні виконує не тільки пояснювальну, але й когнітивну роль [68, с. 52].

Одним із ефективних графічних інструментів, що можна результативно використовувати при аналізі історичних постатей на уроках минулого (у нашому випадку – постаті Гетьмана Павла Скоропадського) є інфографіка.

Інфографіка може містити ключові факти з його життєпису, періоди правління, важливі епізоди чи реформи, які він здійснював. Крім того, інфографіка може представляти графічну схему політичної структури під час гетьманату, зокрема, його відносини з іншими державними силами. За допомогою інфографіки можна також показати соціальні та економічні перетворення, що відбувалися в державі під час його керівництва. Крім того, можна застосовувати графіки для порівняння окремих аспектів правління Скоропадського з іншими українськими лідерами чи політичними фігурами. Інфографіка також може включати цитати чи ключові твердження, що допоможуть учням краще зрозуміти погляди та ідеї Павла Скоропадського (Додаток А).

Метод візуалізації у формі «мемів» може бути захопливим і результативним способом навчання про історичні постаті, зокрема, про Павла Скоропадського. Мем – це короткий, часто гумористичний або іронічний, візуальний або текстовий фрагмент, що легко поширюється і запам'ятовується. У випадку Павла Скоропадського меми можуть відображати ключові моменти його правління, підкреслюючи його роль в історії України в доступній та інтерактивній формі. Наприклад, можна створити меми, які відображають його інавгурацію, політичні рішення або відносини з іншими політичними лідерами. Мем може також відобразити контраст між уявленням про авторитарний гетьманат і його обіцянками демократичних змін, що викликало б дискусію серед учнів. Цей метод допоможе учням краще запам'ятати інформацію, оскільки поєднує візуальний образ з коротким текстом, що стимулює до активного обговорення та роздумів (Додаток Б).

Досліджуючи способи вивчення постаті Павла Скоропадського та його внеску в історію України, не можна проігнорувати увагою і метод дебатів та дискусії (Додаток В).

Дискусія передбачає широке публічне обговорення спірного питання, яке базується на обміні ідеями з певної проблеми. У науковому середовищі термін «дискусія» використовується у різноманітних значеннях, а саме: як просте обговорення, учасники якого висловлюють думки, доповнюючи та уточнюючи певні судження чи факти, або як суперечку, зіткнення різних точок зору, позицій, підходів. Водночас дискусію дуже часто ототожнюють з полемікою, цілеспрямованим, емоційним, пристрасним відстоюванням уже існуючої, сформованої та незмінної позиції.

Зокрема, при вивченні теми «Українська Держава Павла Скоропадського» можна запропонувати дітям такі питання: Чи можна стверджувати, що внутрішня політика П. Скоропадського була приречена на провал? Чому консервативний український проект Скоропадського не мав перспектив? Чи справедливим є твердження опонентів гетьмана щодо русифікації виконавчої влади?

Учні повинні добре підготуватися для того, щоб конструктивно та змістовно вести дискусію, проте обов'язково озвучити дітям правила проведення дискусії, а також не слід виносити на обговорення теми більше ніж 5 питань.

Дискусійний метод робить навчальний процес більш інтерактивним і практикоорієнтованим, що особливо важливо для формування економічної компетентності учнів. Обговорення реальних прикладів, зокрема кейсів із діяльності благодійних чи економічних фондів, дозволяє школярам навчитися аналізувати складні соціально-економічні ситуації, оцінювати їхню динаміку та наслідки, а також розробляти власні варіанти розв'язання проблем. Така діяльність сприяє підвищенню готовності молоді до свідомої й активної участі в економічному житті громади та держави.

Важливим чинником успішного проведення дискусії є чітке дотримання встановлених правил її організації. Роль педагога полягає не лише в модерації

процесу, а й у стимулюванні творчості та ініціативності учасників. Ефективність дискусії значною мірою залежить від залучення учнів до активної співпраці, вміння висловлювати власну позицію, поважати думки інших і дотримуватися етичних норм спілкування. Лише за таких умов можна досягти повноцінного дидактичного й виховного ефекту [39].

Важливо, що дискусія сприяє набуттю учнями навичок виявляти толерантність до думок, поведінки, вірувань інших осіб; слухати уважно і не перебивати співрозмовників; уникати реплік, що принижують людську гідність; поважати думку опонента, прагнути зрозуміти його; виявляти стриманість, скромність і самокритичність, уміння з честю визнавати недоліки своєї аргументації [59, с. 126].

Цінність дебатів у процесі освіти учнів є безперечно високою. По-перше, історія за своєю сутністю є дисципліною спірною (учні постійно зустрічаються із суперечностями, а іноді навіть протилежними тлумаченнями історичних фактів, причин та наслідків). По-друге, під час дебатів на історичні теми школярі реконструюють минуле, «очеловічують» його, тим самим суттєво підвищуючи особистісну мотивацію до навчання. По-третє, дебатний процес дає учням змогу розглянути важливі питання під різними ракурсами, навчає мислити критично [61, с. 42].

Формат дебатів передбачає відкритість, повагу та терпимість до опонентів. Обов'язок кожної команди професійно та в межах визначених часових рамок виступити із власною позицією та навести особисті аргументи «за» чи «проти». Вивчаючи постать Скоропадського, на дебати можна винести такі проблемні питання: Чи мав переворот 29 квітня 1918 року контрреволюційний характер? Чи погоджуєтесь ви з висновком, що період Гетьманату є одноманітним ланцюгом знищення завоювань попереднього етапу революції, безбарвного відкотування суспільства від досягнутих рубежів? (Додаток Г).

Метод дискусії можна продуктивно застосовувати під час опанування теми «Українська Держава Гетьмана Павла Скоропадського», щоб стимулювати учнів до критичного мислення та глибшого осмислення політичних і соціальних

процесів 1918 року. На початку уроку викладач може розділити учнів на колективи, кожен з яких досліджуватиме окремі аспекти діяльності Української Держави: авторитарний характер влади гетьмана, його спроби стабілізувати становище в країні, проведення адміністративних, освітніх і військових реформ, зовнішньополітичний курс та опір опозиційних сил.

Для глибшого аналізу учням можна надати збірку історичних джерел: уривки з «Грамоти до всього українського народу», законодавчі акти епохи гетьманату, спогади сучасників, оцінки істориків. Це дозволить їм сформулювати обґрунтовані аргументи, зважити різні точки зору та відстоювати власні позиції в ході дискусії (Додаток Ж).

Такий підхід сприяє не лише засвоєнню фактів, а й формуванню вміння аналізувати історичні події в контексті складної політичної ситуації, що склалася навесні-восени 1918 року в рамках короткотривалої, але значущої доби Української Держави.

Після цього кожна команда може презентувати свої висновки, а викладач буде модератором дискусії. Дискусія може крутитися навколо запитань, що стосуються ефективності керування П. Скоропадського, його впливу на розвиток української державності та суспільства, а також суперечливих сторін його правління. Учні можуть висловити свої думки про те, чи були дії П. Скоропадського обґрунтовані у контексті часу, а також обговорити тривалий вплив його правління на історію України (Додаток Д).

Метод «Займи позицію» сприяє виявленню різноманітних поглядів учнів на спірне чи проблемне питання. Для ефективного проведення цього інтерактивного прийому, такого як «Дебати позицій» чи «Займи позицію», важливо підготувати простір для вільного пересування. Зокрема, слід тимчасово звільнити центр класної кімнати від меблів, залишивши достатньо місця для активної взаємодії. На підлозі можна зробити позначки (наприклад, крейдою або безпечним маркером), утворивши три кола з написами: «Так», «Ні» та «Не знаю».

Після того як учитель озвучує дискусійне запитання, учні мають час на роздуми, після чого обирають коло, що відповідає їхній позиції. Такий підхід дає можливість кожному визначити власну думку, відчуті її значущість і публічність. Формат стимулює відкриту дискусію: учні аргументують свої відповіді, слухають позиції інших і, за бажання, можуть змінити свою точку зору.

Такий метод формує навички критичного мислення, вміння відстоювати власну позицію, слухати та приймати альтернативні точки зору. Наприклад, на уроці про військові формування Української Держави гетьмана Павла Скоропадського – можна запропонувати запитання типу: «Чи могли військові формування Української Держави за гетьмана Павла Скоропадського ефективно замінити регулярну армію в умовах нестабільності та загроз зовнішньої агресії?» [12, с. 21].

Метод «Акваріум» дозволяє учням відтворювати реальні ситуації у форматі рольових ігор або дискусій, поки інші спостерігають і дають зворотній зв'язок. Такий підхід розвиває аналітичне мислення, здатність до рефлексії та критичного оцінювання. В комплексі ці інтерактивні технології роблять навчання більш динамічним, мотивуючим і сприяють формуванню практичних навичок аксіологічного мислення та громадянської відповідальності.

Впродовж останніх років у сучасній освіті все більш розповсюдженою стає технологія проєктного навчання, в основі якого – підхід до освіти, в якому учні активно займаються проєктами, завданнями, що вимагають від них досліджень, співпраці та креативності. Цей метод спрямований на формування здібностей учнів до критичного мислення, розв'язання проблем, комунікації та роботи в командах.

Метод проєктів є освітньою стратегією, орієнтованою на здобуття учнями знань, які тісно пов'язані з реальним життям. Цей метод сприяє формуванню учнів специфічних навичок та умінь завдяки системній організації навчання, яке спрямоване на вирішення задач. У проєктній методології навчання передбачається послідовне моделювання процесу розв'язання проблемних завдань, які потребують від учасників навчального процесу активного пошуку,

дослідження та розробки оптимальних відповідей. Учні працюють над проєктами, захищають їх та аналізують отримані підсумки. Цей метод допомагає формувати особистісні якості, які можуть розвиватися лише через активну діяльність і не можуть бути засвоєні лише за допомогою словесного навчання. Під час роботи над проєктами, учні набувають досвід самостійної роботи, сприяють вирішенню завдань, що потребують специфічних знань, розвивають критичне мислення та навички роботи з інформацією (вони знаходять, аналізують та систематизують необхідні дані). Метод проєктів також сприяє розвитку командної роботи, де учні виконують різні соціальні ролі та вирішують пізнавальні та творчі завдання у колективі [49, с. 2].

Педагогічна активність в рамках проєктної діяльності охоплює низку умовних фаз: пошуковий (визначення теми проєкту, пошук і аналіз проблеми, постановка мети проєкту); аналітичний (збирання і вивчення інформації, аналіз наявної інформації, пошук оптимального способу досягнення мети проєкту, побудова алгоритму роботи, складання плану реалізації проєкту: покрокове планування завдань, аналіз ресурсів); практичний (виконання запланованих технологічних операцій, поточний контроль якості, внесення змін у діяльність); презентаційний (підготовка презентаційних матеріалів, демонстрація проєкту, вивчення можливостей застосування результатів проєкту) та контрольний (аналіз результатів виконання проєкту, оцінка якості виконання проєкту), що в загальних рисах відповідає класифікації фаз: перший етап – актуалізація знань, прояв зацікавлення до теми, визначення мети вивчення конкретного матеріалу, другий етап – осмислення нової інформації, критичне читання та письмо, третій етап – роздуми або рефлексія, формування власної думки щодо навчального матеріалу, четвертий етап – узагальнення й оцінка власної діяльності [55, с. 66–77].

Метод проєктів дозволяє школярам глибше занурюватися в тему «Українська Держава Гетьмана Павла Скоропадського», розвивати дослідницькі вміння та працювати над завданням протягом тривалого часу, поєднуючи теоретичні знання з практичним підходом. Така форма діяльності сприяє

кращому розумінню як постаті самого Павла Скоропадського, так і ключових процесів, що відбувалися в Українській Державі 1918 року.

Учням можна запропонувати створити проекти на такі теми, як:

- Політична система Української Держави: структура влади, роль гетьмана, адміністративна вертикаль;
- Військова політика гетьмана Скоропадського: спроби формування регулярної армії, охорона державного порядку, союз із Центральними державами;
- Освітні та культурні ініціативи: відкриття нових вишів, підтримка науки й мистецтва;
- Зовнішня політика Української Держави: дипломатичні контакти, Берестейський мир, орієнтація на Німеччину;
- Причини падіння гетьманату та історична оцінка його діяльності.

У процесі роботи над проектами учні можуть створювати презентації, історичні газети, дослідницькі роботи або навіть міні документальні фільми. Це сприятиме не лише глибшому розумінню матеріалу, а й розвитку комунікативних, аналітичних та творчих здібностей школярів (Додаток Е).

Один із методів застосування підходу проектів – це розподіл школярів на групи, де кожна команда працюватиме над внутрішньополітичною життєм країни, а друга – на взаєминах з іншими політичними лідерами та міжнародною спільнотою, третя – на культурних та соціальних сферах. Учні збирають інформацію з різноманітних джерел, проводять дослідження та створюватимуть презентації або інші види проектів (наприклад, плакати, відеоролики, виставки), які представлять перед класом.

Проектна діяльність дає учням безпосередньо взаємодіяти з матеріалом, розвивати навички співпраці та демонстрації, а також здобувати досвід самостійної праці. Під час презентації проектів педагог може стимулювати дискусію та задавати питання, щоб заохотити розвиток критичного мислення і рефлексії.

У сучасних умовах критично важливим у плані формування пізнавального інтересу у школярів до вивчення історичних явищ, таких як Українська Держава Гетьмана Павла Скоропадського, є застосування мультимедіа.

Сучасні мультимедійні технології стали одним із перспективних напрямків інформатизації освіти. Вони об'єднують потужні розподілені освітні джерела, які сприяють формуванню та розвитку ключових навичок учителя, зокрема інформаційних і комунікативних умінь. Слід зазначити, що мультимедійні технології відкривають нові можливості для методичних підходів у загальній освіті, через використання візуальних ефектів за допомогою інтерактивного програмного забезпечення та сучасних технічних і програмних засобів. Вони дозволяють поєднувати текст, звук, графіку, фотографії та відео в одному цифровому представленні [65, с. 176].

За умов організації мультимедійного навчання в процесі вивчення історії можна говорити про виникнення особливої міждисциплінарної наукової галузі, що оновлює й модернізує процес здобуття знань та підвищує його ефективність за рахунок широкого доступу до інформаційних джерел, опрацювання навчальних завдань; забезпечення зворотного зв'язку, інтерактивності взаємодії з інформацією (за умови дотримання критичного підходу), та, відповідно, її опрацювання і урізноманітнення форм представлення за допомогою гіпертексту, відео, звуку та інших способів створення віртуальної реальності [51, с. 71].

Застосування мультимедійних інструментів в навчальному процесі під час вивчення історії справді змінює функції педагога, оскільки відбувається розподіл обов'язків між педагогом і комп'ютером. У такому контексті комп'ютер виконує завдання, з якими він може впоратися ефективніше, ніж вчитель. Використання мультимедійних технологій покращує візуальне сприйняття історичного матеріалу завдяки можливостям персональних комп'ютерів, таким як наочність, виділення, підкреслення, анімація та інші. Ці можливості привертають увагу учнів і сприяють їх активнішому зосередженню на вивченому матеріалі. Педагог також застосовує діалогічні форми роботи, щоб уточнити або підкріпити інформацію фактами, проводить постійний контроль і перевірку засвоєння

матеріалу з боку учнів. Такий підхід дозволяє досягти кращого розуміння історичних подій та поглибити знання учнів [71, с. 103].

Мультимедійні інструменти при вивченні Української держави допомагають зробити уроки історії більш динамічними та інтерактивними. Використання відеоматеріалів, наприклад, документальних стрічок або історичних відеороликів може наочно показувати події та ситуації, пов'язані з його правлінням. Цифрові презентації або слайд-шоу з фотографіями, ілюстраціями та інфографікою дозволяють учням візуалізувати біографію та політичні здобутки Скоропадського. Інтерактивні онлайн-ресурси, наприклад, віртуальні екскурсії або інтерактивні карти, можуть бути використані для вивчення основних реформ П. Скоропадського. Також можна застосовувати аудіо-подкасти або радіо-шоу, що висвітлюють історичні події, щоб додати рис інтерактивності до навчального процесу.

Не менш важливим методом у вивченні теми «Українська Держава Гетьмана Павла Скоропадського» є робота з історичними документами та джерелами. Опрацьовуючи тексти, створені безпосередньо в період існування гетьманату – такі як «Грамота до всього українського народу», закони, укази, дипломатичне листування, а також публікації у пресі того часу – учні мають змогу глибше зануритися в епоху та краще зрозуміти політичний курс, цінності й наміри тодішньої влади (Додаток Ж).

Особливе значення має аналіз мемуарів Павла Скоропадського, які дозволяють побачити події 1918 року очима самого гетьмана. Робота з такими джерелами не лише сприяє кращому засвоєнню навчального матеріалу, а й формує в учнів уміння критично мислити, зіставляти офіційні й особисті погляди, робити висновки та формувати власну оцінку діяльності державного діяча і явища гетьманату загалом.

Інтерактивний спосіб судового розгляду може бути надзвичайно захоплюючим та цікавим для учнів, як альтернативна форма проведення уроку. Першочергово, слід підготувати дітей до такого заняття, ознайомивши їх з правилами та процедурою суду, а також зайнятись організаційною складовою,

тобто розподілити школярів по різних ролях: суддя, секретар, адвокат, прокурор, свідки і т.д. При вивченні політичного та державного діяча Павла Скоропадського, на судове засідання можна винести питання: Чи вдалося гетьману Павлу Скоропадському реалізувати свій план під назвою – «Українська держава»? (Додаток 3).

Метод інтерв'ю є оригінальним та креативним рішенням на уроках історії, оскільки учні вивчають матеріал в ігровій та розслабленій формі.

Є різноманітні види інтерв'ю, які можна застосувати при вивченні постаті Павла Скоропадського:

- наративне інтерв'ю – має вигляд розповіді про особисте життя, без суттєвого втручання інтерв'юера.
- біографічне інтерв'ю, за допомогою якого інтерв'юер має дізнатися якомога більше про життя конкретної особи, відповідаючи послідовності життєвих подій та циклів індивіда.
- лейтмотивне інтерв'ю – спрямовує розмову на дослідження одного й того самого аспекту життєдіяльності діяча впродовж усього життєвого шляху.
- фокусоване інтерв'ю – зосереджує на одній життєвій ситуації, з метою отримати якнайбільше інформації про певний період життя людини [52, с. 11, 13].
- діалогове інтерв'ю – формат, під час якого обидва можуть вільно висловлювати свої думки щодо теми дослідження.

Таким чином, можна вибрати та провести один формат інтерв'ю, котрий буде найцікавішим для учнів або ж залучити увесь клас, використовуючи різні види даного методу.

Отже, формування знань школярів про події, пов'язані з Українською Державою Гетьмана Павла Скоропадського, є складним, але надзвичайно важливим процесом, що сприяє розвитку критичного мислення, аналітичних умінь та громадянської свідомості. Вивчаючи період гетьманату, учні можуть глибше осмислити контекст правління Павла Скоропадського, його роль у

процесі державотворення, спроби стабілізації країни, вплив зовнішніх чинників та внутрішніх викликів.

Для ефективного опрацювання цієї теми педагогам варто використовувати різноманітні методи та прийоми, які роблять навчальний процес цікавим, інтерактивним і змістовним. Серед них особливо результативними є методи обговорення й дискусії, групові проєкти, візуалізація через мультимедіа, створення інфографіки, робота з історичними джерелами, а також застосування інноваційних форм подачі матеріалу, таких як історичні меми чи метод «судового засідання».

Застосування таких підходів дозволяє школярам не лише вивчати події 1918 року, а й аналізувати діяльність гетьмана, оцінювати історичні наслідки його правління та формувати власне ставлення до цього важливого етапу в історії української державності. Використання сучасних методик сприяє не тільки глибшому засвоєнню знань, а й розвитку творчого та дослідницького мислення учнів.

ВИСНОВКИ

Вивчення військових формувань Української Держави Гетьмана Павла Скоропадського (квітень–грудень 1918 р.) засвідчує, що навіть у надзвичайно складних обставинах – з урахуванням кадрового дефіциту, обмежених ресурсів та зовнішнього впливу – гетьманській владі вдалося започаткувати створення регулярної армії, закласти систему підготовки старшин і організувати військові корпуси. Сам факт утворення українських збройних сил у цей період слугує потужним прикладом для формування в учнів громадянської відповідальності, патріотизму і критичного осмислення моральних дилем минулого. Паралельно в армії гетьманату виявилися цінні уроки дисципліни й солідарності, які можуть стати основою для розвитку аксіологічної компетентності, усвідомлення важливості захисту своєї держави та поваги до історичної спадщини.

Інтерактивні й міждисциплінарні методи забезпечують глибоке занурення учнів у контекст гетьманату Павла Скоропадського. Робота з архівними документами дозволяє учням самостійно шукати та інтерпретувати первинні джерела – від наказів і листів до газетних публікацій – що формує навичку критичного аналізу і дає відчуття безпосереднього контакту з історією. Інфографіка ж допомагає візуалізувати хронологію створення та організації військових підрозділів, співвідношення сил і ресурсів, кадрові зрушення, що робить сухі цифри та факти більш наочними й зрозумілими.

Дебати з приводу стратегічних рішень гетьманату – від побудови регулярної армії до вибору союзників – розвивають уміння відстоювати власну точку зору, слухати опонента й аргументовано спростовувати його аргументи. Рольові ігри, де учні виконують ролі старшин чи керівників фронтів, сприяють емоційному залученню: відчуті відповідальність за життя підлеглих, розібратись в логістиці та моральних дилемах командування.

Проектні завдання з побудови віртуальних музеїв або створення міні-документальних відео змушують учнів поєднувати історичні знання з навичками дослідження й творчого представлення результатів. Мультимедійні ресурси – інтерактивні карти, віртуальні реконструкції фортифікацій, записи спогадів

очевидців у форматі подкастів – додають нових сенсорних каналів сприйняття, що підвищує мотивацію і сприяє запам'ятовуванню.

У сукупності всі ці підходи не лише поглиблюють фактологічні знання про події 1918 року, зокрема про політичні процеси, військові формування та діяльність гетьмана Павла Скоропадського, а й формують у школярів комплекс важливих аналітичних навичок. Учні навчаються не просто засвоювати інформацію, а активно працювати з нею: ставити проблемні запитання, формулювати гіпотези, знаходити релевантні джерела й дані, зіставляти різні точки зору та інтерпретації, критично осмислювати історичні події й робити обґрунтовані висновки.

Крім того, залучення до дискусій, групових завдань та проєктної діяльності сприяє розвитку комунікативних компетентностей: школярі вчаться висловлювати власну позицію аргументовано й з повагою до опонентів, працювати у команді, брати на себе відповідальність за спільні рішення та долати суперечності через діалог. Така форма навчання не лише активізує пізнавальну діяльність, а й має глибокий виховний потенціал: вона культивує громадянську свідомість, почуття причетності до історії власної держави та розуміння важливості історичного досвіду для сучасного українського суспільства.

Саме така синергія знань, умінь і ціннісних орієнтирів сприяє формуванню відповідальних і критично мислячих громадян, які здатні оцінювати події минулого неупереджено, робити з них висновки та застосовувати отримані уроки для розбудови демократичного, справедливого й стійкого суспільства.

Методичні аспекти формування знань учнів про військові формування Української Держави Гетьмана Павла Скоропадського у період квітня–грудня 1918 року в умовах Нової української школи мають враховувати індивідуальні потреби учнів, їхні інтереси та сучасні підходи до викладання історії. Концепція НУШ акцентує увагу на розвитку критичного мислення, інтерактивному навчанні та креативних методах, що залучають учнів до активної участі у процесі вивчення історії. З огляду на це, вивчення теми військової політики та формування Збройних сил за правління Скоропадського має базуватися на

поєднанні традиційних і новаторських методів навчання. Інноваційні методи дозволяють учням не лише дізнатися про структуру армії, спроби її реорганізації та діяльність окремих військових підрозділів, але й зрозуміти роль армії у збереженні державності та реагуванні на внутрішні й зовнішні виклики того періоду. Вони також сприяють розвитку навичок співпраці, аналітичного мислення та вміння висловлювати свої думки. Ефективне застосування різних методичних підходів допомагає учням краще зрозуміти складні процеси державного та військового будівництва, робить процес навчання більш захопливим та допомагає сформуванню цілісного уявлення про історичні події і персоналії, що є важливим для їхнього загального освітнього та особистісного розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЕРЖАВ

I. Нормативно-правові документи

1. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (Дата звернення: 11.02.2025)

II. Опубліковані джерела

2. Скоропадський П. Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918. Київ: Філадельфія, 1995. 493 с.
3. Спогади: кінець 1917 – грудень 1918. Павло Скоропадський. пер. З рос. Е. Соловей; упоряд. Ігор Гирич. К.: Наш формат, 2017. 456 с.

III. Монографії та статті

4. 100 років тому у Чигирині проходив Всеукраїнський з'їзд Вільного козацтва. *Рідна країна*. 2017. 19 жовтня. URL: <https://ridna.ua/2017/10/100-rokiv-tomu-u-chyhyryni-prohodyv-vseukrajinskyj-zjizd-vilnoho-kozatstva> (Дата звернення 17.03.2025)
5. Бібік Н. М. Переваги і ризики запровадження компетентнісного підходу в шкільній освіті. *Український педагогічний журнал*. 2015. № 1. С. 47–58.
6. Вахула С. «Що таке громадянська зрілість?». *На Урок*. 2024. 3 червня. URL: <https://naurok.com.ua/scho-take-gromadyanska-zrilist-415040.html> (Дата звернення 20.02.2025)
7. Гай-Нижник П. Українська дипломатія в Німеччині у 1918 році: заснування і діяльність Посольства УНР та Української Держави в Берліні. *hai-nyzhnyk*. 2018. URL: <https://hai-nyzhnyk.in.ua/doc/2018doc-unr-deutschland.php> (Дата звернення 10.02.2025)
8. Голодрига Є. Грудень 1918 в Києві: останні «друзі» гетьмана. *Big Kyiv*. 2018. 13 грудня. URL: <https://bigkyiv.com.ua/dekabr-1918-v-kieve-poslednie-druzya-getmana> (Дата звернення 09.03.2025)

9. Горак В. Проти спільного ворога. Маловідомі сторінки історії антибільшовицьких союзів в Україні 1918-21 років. *День*. 2007. 23 жовтня. URL: <https://day.kyiv.ua/en/article/history-and-i/against-common-enemy> (Дата звернення 07.03.2025)
10. Дійков М. «Практичні методи роботи з історичними документами». 2022. 4 січня. URL: <https://naurok.com.ua/praktichni-metodi-roboti-z-istorichnimi-dokumentami-271346.html> (Дата звернення 01.04.2025)
11. Дригайло А. Формування національної та громадянської самосвідомості учнів на уроках англійської мови. *На Урок*. 2019. 13 червня. URL: <https://naurok.com.ua/referat-formuvannya-nacionalno-ta-gromadyansko-samosvidomosti-uchniv-na-urokah-angliysko-movi-112840.html> (Дата звернення 04.03.2025)
12. Живолун С. Інтерактивне навчання на уроках історії та правознавства. *Завуч*. 2003. № 19. С. 21–22.
13. Задунайський В. Козацтво завжди відроджувалось у критичні моменти української історії. *АРМІЯ INFORM*. 2023. 25 жовтня. URL: <https://armyinform.com.ua/2023/10/25/kozactvo-zavzhdy-vidrodzhuvalos-u-krytychni-momenty-ukrayinskoyi-istoriyi-vadym-zadunajskyj> (Дата звернення 05.03.2025)
14. Ізбаш С., Пачина О. Андрагогічний підхід до формування медіаграмотності у майбутніх магістрів освіти засобами онлайн-сервісів. *Портал Медіаосвіти і Медіаграмотності*. 2020. 11 вересня. URL: <https://medialiteracy.org.ua/andragogichnyj-pidhid-do-formuvannya-mediagramotnosti-u-majbutnih-magistriv-osvity-zasobamy-onlajn-servisiv> (Дата звернення 03.04.2025)
15. Калакура Я. С. Три образи Гетьманату П. Скоропадського в українській історіографії. *Національна та історична пам'ять*. 2013. № 7. С. 56–66. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ntip_2013_7_10 (Дата звернення 04.02.2025)
16. Кривонос О. Виховання демократичних цінностей школярів через учнівське самоврядування. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні*

- технології. 2019. № 10. С. 151–160. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pednauk_2019_10_17 (Дата звернення 08.03.2025)
17. Крип'якевич І., Гнатевич Б., Стефанів З., Думін О., Шрамченко С. Історія Українського війська. Т. І. Упорядкування, покажчики Б. З. Якимовича. 5-е вид. Київ: Варта. 1994. 384 с.
18. Литвин С. Великий син України. *Воєнна історія*. 2002. №3–4. URL: http://warhistory.ukrlife.org/3_4_02_10.htm (Дата звернення: 09.02.2025)
19. Любовець, О. Напрями історіографічних досліджень та перспективи вивчення феномену Гетьманату П. Скоропадського. *Національна та історична пам'ять*. 2013. № 7. С. 15–23.
20. Лясович Р. Мобілізації до Дієвої Армії УНР в 1918 — 1920 рр.: організація та результативність. *MILITARNYI*. 2024. 4 червня. URL: <https://military.com/uk/blogs/mobilizatsiyi-do-diyevoyi-armiyi-unr-v-1918-1920-rr-organizatsiya-ta-rezultatyvnist> (Дата звернення 16.02.2025)
21. Мірошніченко М. Преса 100 років тому: «апокаліпсис» для шовіністів, плач українських чиновників за російським імператором, канал у Балтійське море. *Новинарня*. 2020. 27 липня. URL: <https://novynarnia.com/2020/07/27/zmi-100-rokiv> (Дата звернення 27.03.2025)
22. Монолатій І. Українські легіонери: Формування та бойовий шлях Українських Січових Стрільців, 1914-1918 рр. Київ: Темпора, 2008. 88 с.
23. Мошенська Н. «Виховна стратегія застосування методу ілюстрації у закладі освіти». *Всеосвіта*. 2019. 21 січня. URL: <https://vseosvita.ua/library/embed/01001yb0-c9c6.doc.html> (Дата звернення 24.03.2025)
24. Осташко Т. Державник за переконанням. *Український Тиждень*. 2022. 9 листопада. URL: <https://tyzhden.ua/derzhavnyk-za-perekonanniam/> (Дата звернення 02.03.2025)
25. Папакін Н. В. Павло Скоропадський і державотворчі процеси доби української революції 1917–1921 років. *Ната скражу*. 2009. URL: <https://ukrajinciberlinu.wordpress.com/2009/10/11> (Дата звернення: 02.02.2025)

26. Пиріг Р. Я. Діяльність урядів гетьманату Павла Скоропадського: персональний вимір. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2016. 518 с.
27. Пірус Т. П. Українська держава П. Скоропадського: методологія та методика вивчення в шкільному курсі історії України. *Наукові записки*. 2000. № 2. С. 269–273. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzvdpu_ist_2000_2_55 (Дата звернення 07.03.2025)
28. Проблеми вивчення історії Української революції 1917–1921 років. Збірник наукових статей / за ред. В.Ф. Верстюк. № 11. Київ. 2015. 263 с.
29. Ростовець М. Скоропадський і скоропадчуки. Саскачеван: Новий шлях, 1938. 40 с.
30. Рудницька К. Сутність понять «компетентнісний підхід», «компетентність», «компетенція», «професійна компетентність» у світлі сучасної освітньої парадигми. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Педагогіка. Соціальна робота. 2016. № 1. С. 241–244.
31. Савченко О.П. Компетентнісний підхід у сучасній вищій школі. Педагогічні видання. е-журнал «Педагогічна наука: історія, теорія, практика, тенденції розвитку». № 3. 2010. URL: http://www.intellect-invest.org.ua/pedagog_editions_e-magazine_pedagogical (Дата звернення 14.03.2025)
32. Солдатенко В.Ф. Прихід П.Скоропадського до влади: механізм державного перевороту та визначальні чинники закріплення режиму *Український історичний журнал*. 2008. № 4. С. 5–19. URL: http://resource.history.org.ua/journal_2008_4_5 (Дата звернення 12.03.2025)
33. Терещенко Ю. Консервативна революція гетьмана Павла Скоропадського. *Український Тиждень*. 2017. 4 березня. URL: <https://tyzhden.ua/konservatyvna-revoliutsiia-hetmana-pavla-skoropadskoho> (Дата звернення 04.04.2025)
34. Тинченко Я. Офіцерський корпус армії Української Народної Республіки (1917–1921). Кн.1. К., 2007. 536 с.

35. Фаріон І. Павло Скоропадський: приречений впасти. *Українська правда*. 2015. 30 квітня. URL: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/farion/5542620fceb60/> (Дата звернення 09.03.2025)
36. Феномен малоросійства: Павло Скоропадський. *Цікавий Київ*. 2006. 17 грудня. URL: <https://www.interesniy.kiev.ua/fenomen-malorosiystva-pavlo-skoropa/> (Дата звернення 17.03.2025)
37. Цапко І. Роля Вільного у визвольній боротьбі. *Вісті Комбатанта*. 2009. 11 червня. URL: https://komb-a-ingwar.blogspot.com/2009/06/blog-post_11.html#links (Дата звернення 29.03.2025)
38. Юрченко, О. Українсько-російські стосунки після 1917 р. в правовому аспекті. Мюнхен. 1971. 402 с.
39. Ягупов В.В. Педагогіка. К.: Навч. посібник, 2002. 560 с. URL: https://eduknigi.com/ped_view.php?id=182 (Дата звернення 19.04.2025)
40. Halytska-Didukh, T. Formation of the Competences «Initiative And Entrepreneurship» at the Lessons of History of Ukraine (10th Grade). *Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University*. 2020. 7 (1). Р. 177–183. URL: <https://doi.org/10.15330/jpnu.7.1.177-183> (Дата звернення 15.04.2025)

IV. Автореферати, енциклопедичні видання та матеріали конференцій

41. Енциклопедія історії України: Т. 2: Г – Д / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. *НАН України. Інститут історії України*. К.: «Наукова думка», 2004. 688 с.
42. Енциклопедія історії України: Т. 4: Ка – Ком / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. *НАН України. Інститут історії України*. К.: «Наукова думка», 2007. 528 с.
43. Енциклопедія історії України: Т. 9: Прил – С. / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. *НАН України. Інститут історії України*. К.: Наук. Думка, 2012. 944 с.

44. Журавський В. С. Теоретичні та організаційно-правові проблеми становлення і розвитку українського парламентаризму : автореф. дис. ... д-ра. юрид. наук : 12.00.01; наук. консультант О. Н. Ярмиш; Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2001. 36 с.

45. Хитра А. Державно-правові погляди Павла Скоропадського: автореф. дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. 2003. 19 с. Режим доступу: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream.pdf>. (Дата звернення: 10.03.2025)

V. Підручники, посібники та методичні матеріали

46. Бандурки О.М., Ярмиша О.М. Історія державності України: Експериментальний підручник. Харків. 2004. 608 с. Режим доступу: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/50551/3/Osadchyi_Vidrozhennia_derzhavnosti.pdf (Дата звернення 28.03.2025)

47. Баханов К. О. Організація особистісно орієнтованого навчання. *Порадник молодого вчителя історії*. Харків : Вид. група «Основа», 2008. 159 с.

48. Білоусова Л., Житеньова Н. Функціональний підхід до використання технологій візуалізації для інтенсифікації навчального процесу. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2017. Т. 57. № 1. С. 38–49. Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=ITZN_2017_57_1_6 (Дата звернення 14.04.2025)

49. Бодько Л. Метод проектів як засіб реалізації особистісно орієнтованого навчання. *Початкова школа*. 2013. № 10. С. 2–4. Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Psh_2013_10_3.pdf. (Дата звернення 17.04.2025)

50. Головань М. С. Компетенція та компетентність: порівняльний аналіз понять. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2011. №8. С. 224–233.

51. Гриценко А. Теоретичні основи використання мультимедіа технологій у процесі викладання історії. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. Сухомлинського*. 2019. № 2. С. 69–73. Режим доступу:

http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nvmdup_2019_2_14.pdf

(Дата звернення 21.04.2025)

52. Грінченко Г. Г. Усна історія: Методичні рекомендації з організації дослідження: Для студентів і аспірантів. Х.: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2007. 28 с. URL: https://oralhistory.com.ua/wp-content/uploads/2022/01/grinchenko_metod.pdf (Дата звернення 21.04.2025)

53. Калінін В. О. Формування професійної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови засобами діалогу культур: автореф. Дис.. на здобуття наук. Ступеня канд. Пед. наук: 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти». Житомир, 2005. С. 20.

54. Колган О.В. Щодо формування громадської компетентності під час викладання курсу «Основи термінознавства» для студентів-філологів. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2017. № 2 (77). С. 144–149

55. Косович О. Проектна діяльність як одна з форм інноваційних методичних технологій навчання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2011. № 22. С. 76–78. Режим доступу:

http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nvuuped_2011_22_28.pdf

(Дата звернення 25.04.2025)

56. Кучай О.В. Компетенція і компетентність – відображення цілісності та інтеграційної суті результату освіти. *Рідна школа*. 2009. №11. С. 44–48.
57. Малієнко Юрій. Формування емоційно-оціночних суджень учнів на уроках всесвітньої історії. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2010. № 34. С. 107–114.
58. Мацейків Т. І. Шляхи, форми та методи формування громадянської компетентності учнів ліцею на уроках історії України. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5*. 2020. № 75 (т. 1) С. 132–136.
59. Муляр О., Василенко Н. Використання дискусійних методів на уроках історії як спосіб виховання толерантності учнів. *Педагогічний дискурс*. 2014. № 16. С. 124–128. Режим доступу: <https://ojs.kgpa.km.ua/index.php/peddiscourse/article/view/378/337> (Дата звернення 01.04.2025)
60. Надольська О. А. Групова робота на уроках історії як засіб соціалізації учнівської молоді. *Таврійський вісник освіти*. 2014. № 1(45). С. 144–151
61. Нікора А. Методичні аспекти використання дебатів у навчанні студентів-істориків. *Науковий вісник Миколаївського національного університету ім. В. О. Сухомлинського*. 2016. № 1. С. 39–42. Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nvmdup_2016_1_9.pdf (Дата звернення 02.04.2025)
62. Пометун О. І , Фрейман Г. Методика навчання історії в школі. К.: Генеза, 2006. 328 с.
63. Пометун О. І. Компетентнісно орієнтована методика навчання історії в основній школі [Текст]: метод. Посіб. К.:ТОВ «КОНВІ ПРІНТ», 2018. 208 с.
64. Ремех Т. О. Сутність і структура громадянської компетентності учня нової української школи. *Український педагогічний журнал*. 2018. № 2. С. 34–41

65. Семеніхіна О., Юрченко А. Уміння візуалізувати навчальний матеріал засобами мультимедіа як фахова компетентність учителя. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. № 33. С. 176–179. Режим доступу: <https://repository.sspu.edu.ua/handle/123456789/957> (Дата звернення 09.04.2025)

66. Степаненко А. Роль візуалізації процесу навчання в умовах навчального інформаційного середовища. Актуальні проблеми та перспективи розвитку сучасної педагогічної освіти. *Науково-методичний збірник матеріалів Днів науки (Стаханов-Лисичанськ, квітень 2015р.)*. Лисичанськ, 2015. С. 265–268. Режим доступу: <http://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/handle/123456789/1210>. (Дата звернення 21.04.2025)

67. Степаненко І. В. Формування комунікативно-прагматичної аксіологічної компетентності як фактор подолання ціннісних розколів в Україні: стратегічні орієнтири освіти для демократизації суспільства. *Постметодика*. 2013. № 5. С. 10–15. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Postmetodyka_2013_5_5 (дата звернення: 20.02.2025)

68. Терещенко С., Гафіатуліна І. Візуалізація навчального процесу як шлях активізації пізнавальної діяльності слухачів. *Вісник Науково-методичного центру навчальних закладів сфери цивільного захисту*. 2017. № 27. С. 51–53. Режим доступу: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/7041/1/Tereshchenko%20Hafiatulina%2051-53.pdf>. (Дата звернення 14.03.2025)

69. Третьякова О. В. Картографічні вміння як складник просторової компетентності. *«Теорія та методика навчання суспільних дисциплін» : науково-педагогічний журнал*. № 1 (6), СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2018. С. 3–5

70. Філоненко О., Байдак Н. Педагогічна технологія візуалізації в освіті. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2022. № 207. С. 64–71. Режим доступу: <https://pednauk.cuspu.edu.ua/index.php/pednauk/article/view/1421/1373>. (Дата звернення 27.03.2025)

71. Щуцький В. Поліпшення якості викладання на уроках історії шляхом використання технічних засобів. *Корекційно-реабілітаційна діяльність: стратегії розвитку у національному та світовому вимірі: матеріали III Міжнародної науковопрактичної конференції (18 квітня 2018 року, м. Суми).* Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2018. С. 100–104.

72. Яковенко Г.Г. Методика навчання історії: навчально-методичний посібник. Харків: Видавництво ХНАДУ, 2017. 324 с.

73. Han H.S., Kemple K.M. Components of social competence and strategies of support: considering what to teach and how. *Early Childhood Education Journal*. Berlin, 2006. Vol. 34. № 3. P. 241–246. URL: https://www.researchgate.net/publication/225161256_Components_of_Social_Competence_and_Strategies_of_Support_Considering_What_to_Teach_and_How (Дата звернення 24.04.2025)

ДОДАТКИ

Додаток А

Інфографіка «Реформи Павла Скоропадського»

Додаток Б

Мем на тему державотворчої діяльності Павла Скоропадського

Павло Скоропадський

Коли ти гетьман, але маєш всього 7 місяців,
аби побудувати державу, і довести всім, що
цей план – не просто мрія

Перелік питань до методу «Мозковий штурм»

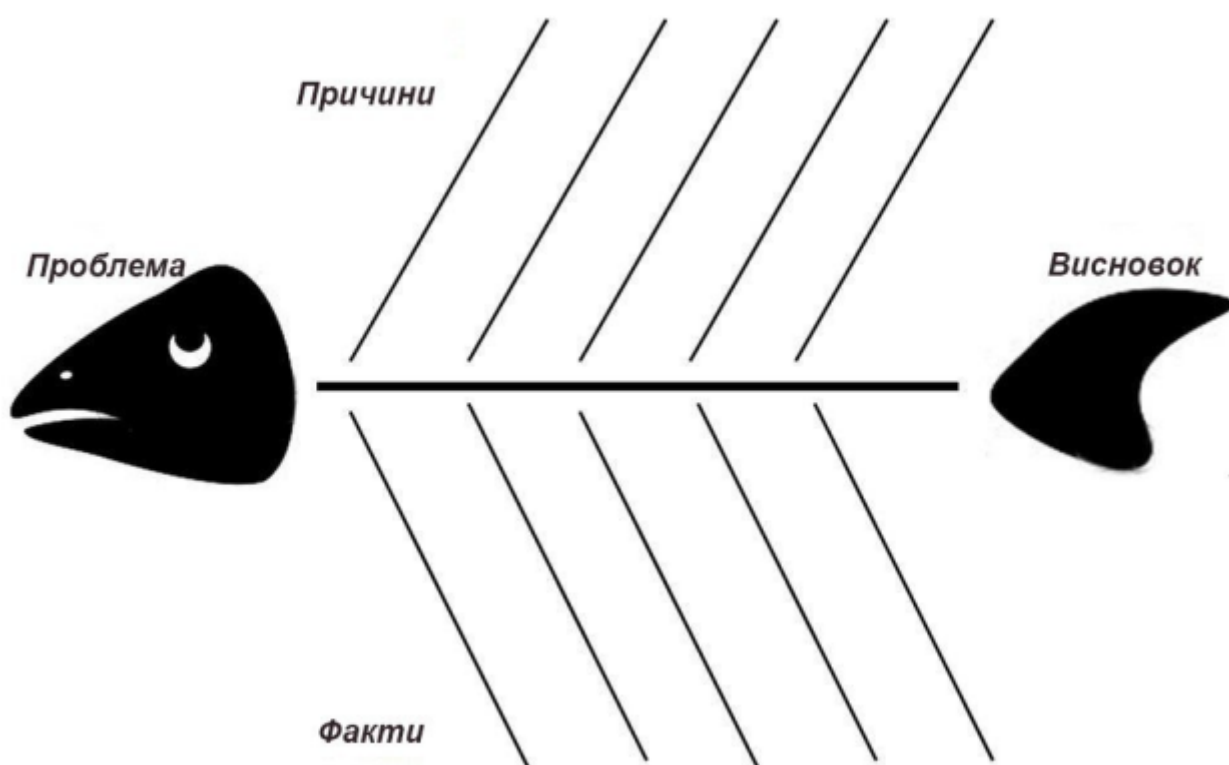
А що в цей час відбувалося у світі? (міжпредметний зв'язок з всесвітньою історією)
Поміркуйте, чому спроба П. Скоропадського встановити стабільність в Україні старими дореволюційними методами зазнала цілковитого краху.
Чи згодні вони з такою думкою вчених істориків: в ідеалі гетьманський уряд сподівався, що відновлення приватної власності має стимулювати підприємництво та підприємницьку діяльність, а ліквідація державної монополії в торгівлі дозволить підприємцям реалізовувати свою продукцію на вигідних для них умовах.
Чому переважна більшість населення була незадоволена соціально- економічною політикою П. Скоропадського?
Чи можна стверджувати, що зовнішньополітичний курс Української Держави не мав перспектив для утвердження незалежності України?
Чи можна стверджувати, що внутрішня політика П.Скоропадського була приречена на невдачу?

Додаток Г

Які обставини спричинили прихід до влади Павла Скоропадського та які наслідки це мало для України?
Які були основні причини повалення та кінцева доля режиму Павла Скоропадського?
Які були головні політичні, соціальні та економічні фактори впливу правління П. Скоропадського на українське суспільство?
Якою була позиція П. Скоропадського у відносинах з іншими країнами та як це вплинуло на міжнародний статус України?
Які були суперечності в ідеології та діяльності Павла Скоропадського, і як вони вплинули на ставлення суспільства до нього?

Перелік проблемних питань, що можна використовувати при вивченні постаті Павла Скоропадського на уроках історії у закладах ЗЗСО

Додаток Д

Метод «Фішбоун»

Проблема: Чому саме Павла Скоропадського було обрано гетьманом?

Причина _____

Причина _____

Факти _____

Факти _____

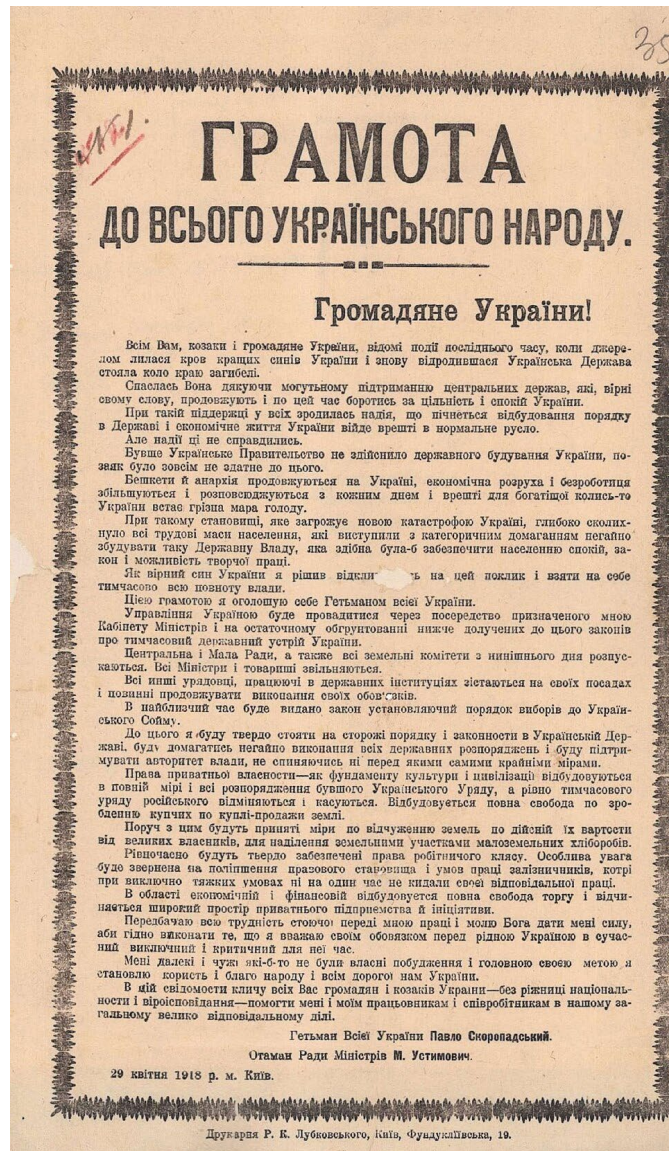
Висновок _____

Додаток Е

Метод проєктів. Розробка завдань для групової роботи учнів

Грамота до всього Українського народу. 29 квітня 1918 р.

Джерело: ЦДАВО України. Ф. 799. Оп. 1. спр. 1. Арк. 124

Акт зречення влади Гетьманом П.Скоропадським
(14 грудня 1918 р.)

Усім, усім по установам України. Усім військовим частинам та установам.

Я, Гетьман всієї України, протягом семи з половиною місяців усі свої сили клав на те, щоби вивести країну з того важкого становища, у котрому вона знаходилася. Бог не дав мені сили впоратися з цим завданням. Нині з огляду на умови, що склалися, керуючись винятково благом України, від влади відмовляюся.

Павло Скоропадський. 14 грудня 1918 року, місто Київ

Джерело: [https://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1918\(12\)14.zrechennya_1.php](https://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1918(12)14.zrechennya_1.php)

Додаток II

План-конспект з предмета «Історія України»

Урок

Дата

10 клас

Тема: Військові формування Української Держави Гетьмана Павла Скоропадського квітень-грудень 1918 р.

Мета:

навчальна:

- Розповісти про діяльність Військового міністерства Української Держави;/логічна, хронологічна, просторова, аксіологічна;
- Ознайомити з очільниками військових формувань Української Держави;/логічна, хронологічна, просторова;
- Охарактеризувати діяльність Павла Скоропадського;/логічна, хронологічна, просторова, аксіологічна;

розвивальна:

- закріпити знання учнів, набуті під час вивчення навчального матеріалу (на основі вивчення теми «Військові формування Української Держави Гетьмана Павла Скоропадського квітень-грудень 1918 р.» роботи з джерел, з таблицями, картою);/логічна, хронологічна, просторова, аксіологічна
 - продовжити розвивати вміння роботи з історичною картою (карта Української Держави за часів П. Скоропадського);/просторова
 - розвивати вміння аналізувати та порівнювати історичні факти (на основі аналізу документу, завдання з картою);/логічна, просторова
 - розвивати навички роботи з поняттями (на основі гри «анаграма»);/інформаційна, логічна
 - розвивати хронологічну компетентність (на основі виконання завдань та усних відповідей на знання та розуміння дат (хронології));/хронологічна
 - формувати вміння визначати вплив історичних подій на життя людей (на основі інформації про значення діяльності військових формувань П. Скоропадського);/логічна, аксіологічна;
 - формувати вміння характеризувати історичної постаті (на основі методу «гранування» «прес» «персона грата» «рольова гра»);/аксіологічна;
 - Розвивати навички роботи з джерелами(на основі завдання «мовою документів»);/інформаційна, логічна;
 - Розвивати творчість(на основі завдання «рольова гра»)/творча;
 - Розвивати навички роботи з таблицями(завдання з заповненням таблиць)/логічна, інформаційна;
 - розвивати просторову компетентність(завдання з картою)/просторова;
- виховна:**
- виховувати почуття поваги до історії (на основі інформації про Українську Державу);/аксіологічна, особиста;
 - виховувати патріотичні почуття та почуття гордості за співвітчизників, які своєю активною діяльністю зробили великий внесок у розвиток історії України (на основі бібліографічної довідки про історичних персоналій);/особиста, аксіологічна;
 - виховувати інтерес до історії (на основі інформації про особливості розвитку Української Держави.);/аксіологічна, особиста;

- виховувати вміння працювати в колективі (командна робота під час завдання «мовою джерел», робота в парах); */комунікативна, логічна*
- формувати критичне мислення (на основі виконання завдань «мозковий штурм» , «Фішбоун» та роботи з документом, кроссенс); */логічна;*
- формувати комунікативну компетентність шляхом усних відповідей, міркувань (виконання завдань у парах,); */комунікативна, логічна;*
- формувати мовленнєву компетентність(шляхом усних відповідей, міркувань (метод «Мозкова атака», метод «мікрофон» та гра», «рольова гра»); */мовленнєва, логічна;*
- викликати почуття відповідальності за боротьбу за українську державу(на основі інформації про період гетьманування П. Скоропадського); */громадянська, особиста;*

Тип уроку: Практичне заняття.

Обладнання: підручник «Історія України.», 10 клас, Олександр Гісем, Олександр Мартинюк – 2018 атлас «Історія України» 10 клас, роздатковий матеріал (Додатки).

Основні дати:

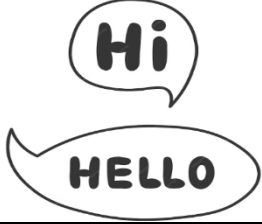
- 29 квітня 1918 р. – державний переворот у Києві. Проголошення П. Скоропадського гетьманом України.
- 30 квітня 1918р. – «Грамота до всього українського народу», якою Центральна і Мала Ради розпускалися, а міністри звільнялися з посад.
- Серпень 1918 р. – утворення антигетьманського Українського національного союзу.
- 13 листопада 1918 р. – утворення Директорії на чолі з В. Винниченком. Початок антигетьманського повстання.
- 14 листопада 1918 р. – грамота П. Скоропадського про федерацію з Росією.
- 24 листопада 1918р. – урочисте відкриття Української Академії наук (УАН), перший президент – В.Вернадський; з 1921 р. – Всеукраїнська Академія наук, з 1994 р. – Національна Академія наук України
- 14 грудня 1918 р. – війська Директорії вступили до Києва. П. Скоропадський зрікся влади.

Основні терміни: «переворот», «Гетьманат», «Українська Держава»

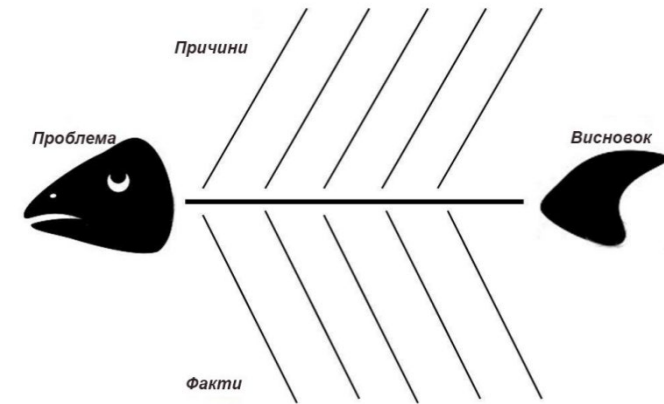
Основні історичні постаті: П. Скоропадський, К. Прісовський, О. Алмазів, В. Тютюнник, В. Вернадський.

План уроку

1. Гетьманський переворот
2. Організація та розвиток збройних сил гетьманського режиму

<i>о́за часу</i>	<i>Етап уроку</i>	<i>Навчально-виховна діяльність вчителя</i>	<i>Навчально-виховна діяльність учня</i>	<i>Примітки</i>
<i>.хв</i>	I.Організаційний етап	Взаємне привітання, перевірка готовності учнів до навчальної діяльності. Створення позитивної атмосфери через побажання гарного настрою, плідної роботи, здобуття нових знань і відкриттів. 		
<i>.хв</i>	II. Мотиваційний етап		КРОССЕНС Учні називають асоціативний ряд, визначають логічні зв'язки зображень. Роблять висновки щодо причин кризи в політичному та соціальному житті УНР	<i>Логічна</i>

.хв	III. Актуалізаційний етап		Метод «Мікрофон»: • Чи згодні ви із твердженням, що більшовицька влада була встановлена в Україні шляхом жорстокого насильства? • Чи свідчили події кінця 1917 – початку 1918 рр. про те, що Українська революція зазнала поразки? • Якими були причини невдач Центральної Ради наприкінці 1917 – на початку 1918 рр.? Мозковий штурм - А що в цей час відбувалося у світі?	<i>Мовленнєва, інформаційна</i> <i>Логічна, мовленнєва</i>
0 хв.	IV. Етап вивчення нового матеріалу		«Мовою джерел» (Додаток А) ЗАПИТАННЯ і ЗАВДАННЯ ДО ДОКУМЕНТА а) Наскільки переконливими вважаєте ви аргументи П. Скоропадського на користь необхідності державного перевороту, ліквідації Центральної Ради і утвердження гетьманату? б) Чи вважаєте ви Скоропадського сміливим і переконливим діячем? в) Як ви розумієте дану цитату, і що потрібно було робити на думку Грицака? «Фішбоун» Якими були особливості створення та функціонування військових формувань Української Держави гетьмана Павла Скоропадського?	<i>Інформаційна, логічна</i>

«Коло ідей»

Застосувавши метод інтерактивного навчання «Коло ідей» записати факти, що вплинули на прихід до влади гетьмана Скоропадського.

- Чому, незважаючи на зусилля гетьмана Павла Скоропадського у створенні регулярної армії, військові формування Української Держави виявилися неспроможними захистити її від внутрішніх і зовнішніх загроз?

«Мовою джерел»

Клас ділиться на 2 групи, кожна отримує історичний документ із завданням (Додаток Б)

Група 1

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ ДО ДОКУМЕНТА

а) Чому гетьман обрав саме такий політичний лад для України і зосередив в своїх руках всі гілки влади?

б) Які верстви населення могли підтримувати такий режим?

*Логічна,
інформаційні,
аксіологічна*

*Інформаційна,
логічна*

*Інформаційна,
логічна*

			Група 2 ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ ДО ДОКУМЕНТА (Додаток В) а) Якими аргументами П. Скоропадський обґрунтовує необхідність гетьманського перевороту? Наскільки переконливі ці аргументи? б) На яких принципах обіцяв будувати гетьман П. Скоропадський економічне і соціально-політичне життя України?	<i>Інформаційна, логічна, аксіологічна</i> <i>Інформаційна, логічна, аксіологічна</i>
			Калейдоскоп “Персона грата” – представлення історичного портрета на основі біографічних довідок (Додаток Г) 1. Хто цей діяч? 2. Звідки походив? З якого населеного пункту та якої країни родом? Хто були його батьки, де отримав освіту? 3. Що цікавого про нього відомо? 4. Де проявив себе? Ким був (фах, посади, захоплення, уподобання) і чиї інтереси відстоював? На що найбільше звертав увагу, а чим нехтував? З чим це пов’язано? 5. Що зробив для України? Якими вчинками та справами відзначився діяч? Які помилки допустив? 6. Як ви оцінюєте його як особистість і професіонала? Відповідь обґрунтуйте. 7. Уявіть себе на місці діяча. Що б ви змінили, якими б шансами скористалися?	<i>Аксіологічна, логічна</i> <i>Аксіологічна, логічна</i>

Метод «Гронування». Дати оцінку діяльності у військовій сфері гетьмана П.Скоропадського.

Проаналізуйте карту. «1. Визначте, які території охоплювала Українська Держава гетьмана П. Скоропадського. Порівняйте їх з: 1) Автономною Україною в кордонах, окреслених «Інструкцією Тимчасового уряду Генеральному секретаріатові»; 2) Українською Народною Республікою в кордонах, заявлених Третім Універсалом Центральної Ради; 3) Українською Народною Республікою за Брестським мирним договором».

2. Про які проблеми внутрішньої та зовнішньої політики Української Держави свідчить карта? Поміркуйте, чим вони були зумовлені.

- Головним напрямом зовнішньої політики гетьмана були відносини з країнами...

- Коли був підписаний договір з небільшовицькою Росією?

- У скількох країнах світу Українська держава Павла Скоропадського мала свої представництва?

Робота в парах.

*Просторова,
інформаційна*

			• Коли розпочалося активне формування регулярної армії Української Держави та яку роль у цьому відіграв гетьман Павло Скоропадський? • Які завдання ставило Військове міністерство справ перед новоствореними військовими формуваннями? (Підказка: збереження порядку, захист державного устрою, боротьба з більшовицькою загрозою тощо.) • Чому гетьманський уряд залучав до війська офіцерів колишньої царської армії? Які це могло мати переваги й недоліки? • Яким чином зовнішньополітичний курс на союз із небільшовицькою Росією вплинув на мотивацію солдатів та офіцерів Української Держави? • Чи могли військові формування гетьманату стати основою незалежної української армії? Аргументуйте свою думку. Мозковий штурм: Чому гетьманський режим зазнав поразки?	<i>Логічна, інформаційна</i> <i>Інформаційна, логічна, Мовленнєва, аксіологічна, комунікативна</i> <i>Логічна</i>
--	--	--	---	--

. хв	V. Систематизація знань		Метод «Прес» Яку б оцінку ви дали діяльності гетьманського уряду в питанні створення війська? • Чи були військові реформи послідовними та ефективними? • Чи можна вважати політику щодо формування армії по-справжньому українською, чи вона мала елементи компромісу й залежності від зовнішніх сил? • Наскільки щиро уряд Скоропадського прагнув створити національні Збройні сили, а не армію «тимчасового характеру»? «Анаграма» Учні повинні скласти слова та пояснити їх значення. Кожен учень відповідає по слову: • юетдб'ж • кзаовоцт • бокарцванєь • міяоархн • пеотвоєрр Вікторина https://learningapps.org/view8421573 «Незакінчені речення» 1. Для мене було корисно дізнатись про... 2. Для себе я зробив висновки...	Аксіологічна Логічна
.хв	VI. Висновки	У квітні 1918 року внаслідок державного перевороту було усунуто Центральну Раду, а владу захопив гетьман Павло Скоропадський./інформаційна Одним із головних завдань нової влади стало створення сильної регулярної армії, здатної		

		забезпечити порядок і захистити державу від більшовицької загрози./інформаційна Протягом 1918 року уряд Української Держави змінив чотирьох прем'єр-міністрів, однак робота над організацією війська тривала без зупину. Попри короткий термін існування, гетьманський режим заклав основу для побудови національних Збройних сил – дисциплінованої, централізованої армії. /інформаційна		
.x6	VII. Домашнє завдання		1. Написати есе на тему: «Здобутки та прорахунки Української держави». 2.Створити інфографіку на тему: «Армія Гетьмана: структура, завдання, виклики»	

Додатки план-конспекту

Додаток А

П. Скоропадський про обставини, які спричинили переворот 29 квітня 1918 р.

Багато людей критикують мій крок і злим оком дивляться на возстановлення Гетьманства. Зовсім зрозуміло, чому так відносяться до цього факту вороги української державності. Оправдувати відновлення і зміцнення державної української традиції не можуть ті, що хочуть, аби не було Української держави. Відповідати їм на роблені мені закиди – безцільно, Але тим, що звуть себе українцями, мені хочеться поки що сказати лише одне: пам'ятайте, що коли б не було мого виступу, німці, кілька днів пізніше, завели б на Україні звичайне генерал-губернаторство. Воно було б оперте на загальних основах окупації і нічого спільного з українством, розуміється, не було б. Тим самим не було б Української держави, яка реально появилася на світовій арені хоч в цьому короткому періоді Гетьманства. А це значить, що ідея української державності в очах чужих і своїх здавалася б і досі нездійсненою утопією. Від часів Гетьманства 1918 р. державність українська стала фактом, з яким світ рахувався і буде рахуватись... Писано у березні-травні 1919 р. в Лозанні.

Гетьман Павло Скоропадський. Спомини. К.: Україна. 1992. С. 111-112.

ЗАПИТАННЯ і ЗАВДАННЯ ДО ДОКУМЕНТА

1. Документ № 1.

а) Наскільки переконливими вважаєте ви аргументи П. Скоропадського на користь необхідності державного перевороту, ліквідації Центральної Ради і утворення гетьманату?

б) Чи вважаєте ви Скоропадського сміливим і переконливим діячем?

Додаток Б

Із закону «Про тимчасовий державний устрій України»

1. Влада управління належить виключно до Гетьмана України в межах всієї Української Держави.
2. Гетьман стверджує закони, і без його санкції ніякий закон не може мати сили.
3. Гетьман призначає Отамана Ради Міністрів, Гетьман затверджує і скасовує Кабінет у повному складі.
4. Гетьман є вищий керівничий всіх зносин Української Держави з закордонними державами.
5. Гетьман є Верховний Воєвода Української Армії і Флота.
9. Першенствуюча в Українській Державі є віра християнська, православна.
44. Порядкуючий Генеральний Суддя та всі Генеральні Судді призначаються Гетьманом.

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ ДО ДОКУМЕНТА

2. Документ № 2.

- а) Чому гетьман обрав саме такий політичний лад для України і зосередив в своїх руках всі гілки влади?
- б) Які верстви населення могли підтримувати такий режим?

Додаток В**З грамоти П. Скоропадського «До всього українського народу»****ГРОМАДЯНИ УКРАЇНИ!**

Всім Вам, козаки та громадяни України, відомі події останнього часу, коли джерелом лилася кров кращих синів України і знову і знову відродившаяся Українська Держава стояла коло краю загибелі.

Спаслась вона, дякуючи могутньому підтриманню центральних держав, які, вірні своєму слову, продовжують і по цей час боротись за цілість і спокій України.

При такій піддержці у всіх зародилась надія, що почнеться відбудування порядку в Державі й економічне життя України вийде, врешті, в нормальне русло. . Але ці надії не справдились. Бувше Українське Правительство не здійснило державного будування України, позаяк було зовсім не здатне до цього. Бешкети і анархія продовжуються на Україні, економічна розруха і безробітниця збільшуються і розповсюджуються з кожним днем і врешті для багатющої колись-то України встає грізна маара голоду.

...Цією грамотою я оголошую себе Гетьманом всієї України.

Права приватної власності – як фундаменту культури і цивілізації, відбудовуються в повній мірі, і всі розпорядження бувшого Українського уряду, а рівно Тимчасового уряду російського, відмінюються і касуються. Відбувається повна свобода по зробленню купчих по купівлі-продажі землі.

Поруч з цим будуть прийняті міри по відчуженню земель по дійсній їх вартості від великих власників, для наділення земельними участками малоземельних хліборобів.

Рівнозначно будуть твердо забезпечені права робітничого класу. В області економічній і фінансовій відбувається повна свобода торгу й відчиняється широкий простір приватного підприємства й ініціативи...

Гетьман Всієї України Павло Скоропадський. Отаман Ради Міністрів М. Устимович 29 квітня 1918 р.

м. Київ

Державний вісник. 1918. 16 травня.

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ ДО ДОКУМЕНТА**3. Документ № 3.**

- Якими аргументами П. Скоропадський обґрунтовує необхідність гетьманського перевороту? Наскільки переконливі ці аргументи?
- На яких принципах обіцяв будувати гетьман П. Скоропадський економічне і соціально-політичне життя України?

Додаток Г

Бібліографічна довідка

Прісовський Костянтин Адамович – військовик. Генерал-хорунжий армії Української Держави (1918). Закінчив Чугуївське піхотне юнкерське училище (нині Харківська обл., 1901). Служив у 130-му піхотному Херсонському полку (Київ). Під час 1-ї світової війни – командир батальйону 278-го піхотного Кромського полку (сформований на базі 130-го піхотного Херсонського полку), командир 280-го піхотного Сурського полку, командир бригади 182-ї піхотної дивізії, начальник 10-ї Туркестанської стрілецької дивізії. Після більшовицького перевороту 1917 повернувся до Києва. На чолі офіцерського загону брав участь у боях за місто з червоногвардійцями М. Муравйова. У лютому 1918 із розрізнених українських частин сформував і очолив Окремий Запорозький загін (згодом – бригада), що звільнив Житомир, м. Бердичів (нині Житомирська обл.), Київ (разом із загонами С. Петлюри та Є. Коновальця). У березні 1918 – губернський комендант Київщини. За гетьмана П. Скоропадського – комендант Києва, командувач військами у місті. Після антигетьманського повстання відмовився служити Директорії УНР, 1919 вступив до Збройних сил Півдня Росії. Призначений генералом для доручень у справах України для організації контактів із повстанським рухом. Від 1920 – на еміграції у Туреччині, Болгарії, Югославії, Франції. Був начальником Костянтинівського військового училища (останній випуск – 1922), почесним головою Об'єднання колишніх юнкерів і викладачів Чугуївського піхотного юнкерського училища. Підтримував зв'язок із гетьманом П. Скоропадським.

Алмазів Олекса Дмитрович – військовий діяч, генерал-хорунжий Армії УНР. Закін. кадет. корпус, Михайлів. артилер. училище. У роки 1-ї світової війни – командир гармат. дивізіону, полковник. Восени 1917 сформував і очолив окрему кінно-гірську гарматну батарею у складі Гайдамац. коша Слобід. України С. Петлюри. Взимку 1918 брав участь у боях з більшов. частинами Муравйова в обороні Києва та на Правобережжі. За Гетьманату розгорнув батарею в окремий гармат. дивізіон, який діяв протягом укр. визв. змагань 1918–20. Особливо відзначився улітку 1919 в боях з частинами Таращан. бригади і 45-ї дивізії Й. Якіра та під час 1-го Зимового походу, в боях на річках Збруч і Дністер 1920. Після інтернування Армії УНР у Польщу з дивізіоном перебував у таборах у передмісті Кракова. 1923 виїхав до Чехо-Словаччини, закін. Укр. госп. академію у Подєбрадах, оселився в Луцьку, де працював у адміністрації Волин. воєводства. Брав активну участь у громад. житті краю, очолював філію Укр. центр. комітету, раду Хреста С. Петлюри.

Василь Тютюнник (1890 -1919 рр.) – український військовий діяч, полковник генерального штабу Армії УНР, командувач Дієвої Армії УНР в 1919 році. Генерал-хорунжий армії УНР. Видатний полководець УНР.

Народився на Полтавщині. Навчався в Хорольському чотирикласному міському училищі. Після училища продовжив навчання в Тифліському військовому училищі. Під час навчання був визнаний кращим стрільцем з револьвера і гвинтівки. Проходив службу у 25-му Сибірському стрілецькому полку в Іркутську і там зберіг свою репутацію найкращого стрільця. Під час Першої світової війни Василя Тютюнника призначили командиром кінних розвідників полку. На цій посаді він пройшов всю війну і дослужився до звання капітана.

Навесні 1918 року Василь Тютюнник повернувся в Україну. Він отримав чин військового старшини і високу посаду в Генеральному штабі гетьмана Павла Скоропадського. Проте незабаром Тютюнник став членом опозиційного Українського національного союзу і відіграв вагомий роль у підготовці антигетьманського повстання. Василь Тютюнник був прихильником Симона Петлюри.

З листопада 1918-го став заступником начальника Генштабу–начальником оперативного відділу (у військах Директорії, що проголосила створення Української народної республіки (УНР)), брав участь у поході на Київ, що завершився поваленням гетьманської влади. Василь Тютюнник взяв на себе все керівництво повстанськими частинами.

Василь Тютюнник був відмінним стратегом. У лютому 1919 року українські війська зазнавали невдач, Тютюнник, завдяки його фаховим здібностям, зміг правильно прийняти рішення зробити момент переломним, що зупинило наступ червоних.

В травні 1919 року Тютюнник розробив план прориву військ УНР у напрямку Проскурова («Проскурівська операція»), яка почалася 1 червня 1919 року. У її результаті вдалося відбити у Червоної армії міста Проскурів, Кам'янець-Подільський (в якому розмістилися урядові органи УНР) та ряд інших. Після цієї операції Тютюнник став начальником штабу армії УНР, а через місяць – командувачем армією. У серпні 1919-го об'єднаним військам під командуванням Тютюнника вдалося відбити у більшовиків міста Вінницю і Жмеринку.

У листопаді 1919 року Василь Тютюнник керував обороною Проскурова і там захворів на тиф. У грудні 1919 року помер від ускладнень. «То був той отаман Василь Тютюнник, що запалений духом любові до Вітчизни, згорів, як свічка, на славу історії української, – людина, про яку ще багато напишуть (мусять!) Історики і поети.

Людина, яка для свого часу для наших сумних днів була своєю величиною неспівмірною, незрозумілою, навіть чужою, як усі видатні українці нашої трагічної історії»,— так про Тютюнника говорив його ад'ютант Євген Маланюк.